

**Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет митної справи, матеріалів та технологій
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОЄКТНІ РІШЕННЯ В ТУРИЗМІ ДЛЯ
ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ**

спеціальність 242 «Туризм і рекреація»

освітня програма «Туризм»

Виконав: здобувач вищої освіти
Групи ТРм 21
ЧЕРВЕНЯК Андрій Васильович

Керівник:
д.е.н., професор
МАТВІЙЧУК Людмила Юріївна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.
к.пед.н., доцент
гарант освітньої програми:
ЗУБЕХІНА Тетяна Василівна

(підпис)

Луцьк – 2025 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет митної справи, матеріалів та технологій
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи
Ступінь вищої освіти: магістр
Галузь знань: 24 «Сфера обслуговування»
Спеціальність: 242 «Туризм і рекреація»
Освітня програма: «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Л. Матвійчук
« ____ » _____ 20 ____ р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Червеняку Андрію Васильовичу

1. Тема кваліфікаційної роботи «Організаційно-проектні рішення в туризмі для людей з обмеженими можливостями»

Керівник роботи: *Матвійчук Людмила Юріївна, д.е.н., професор*
затверджені наказом вищого навчального закладу від «02» січня 2025 р. № 5/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи до 01.12.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи *нормативні документи діяльності суб'єктів туризму індустрії туризму України, світові та національні стандарти гостинності, наукова література за темою роботи, періодичні видання, Інтернет-ресурси, статистичні дані України, ГО «Асоціація гостинності України», Національної туристичної організації України.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Вступ.

Розділ 1. Теоретико-методичні засади організаційно-проектних рішень у сфері інклюзивного туризму.

Розділ 2. Аналіз стану і проблем розвитку туризму для людей з обмеженими можливостями.

Розділ 3. Формування та впровадження організаційно-проектних рішень для розвитку інклюзивного туризму.

Висновки та рекомендації.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

1. Графічне відображення кількості туристичних компаній в Україні, що впровадили безбар'єрний туризм протягом 2015-2023 рр., %.

2. Графічне відображення відповідності відповідності об'єктів історико-культурної спадщини міста Луцька елементам безбар'єрності об'єктів історико-культурної спадщини міста Луцька.

6. Консультанти розділів роботи

Розділи	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Гарант освітньої програми	доцент Зубехіна Т.В.		
Розділ 1. Теоретико-методичні засади організаційно-проектних рішень у сфері інклюзивного туризму	професор Матвійчук Л.Ю.		
Розділ 2. Аналіз стану і проблем розвитку туризму для людей з обмеженими можливостями	професор Матвійчук Л.Ю.		
Розділ 3. Формування та впровадження організаційно-проектних рішень для розвитку інклюзивного туризму	професор Матвійчук Л.Ю.		
Висновки та рекомендації	професор Матвійчук Л.Ю.		
Нормоконтроль	доцент Зубехіна Т.В.		

7. Дата видачі завдання 02.01.2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Обґрунтування теми	до 02.01.2025	
2	Огляд літератури із досліджуваної проблеми	до 01.02.2025	
3	Розділ 1. Теоретико-методичні засади організаційно-проектних рішень у сфері інклюзивного туризму	до 01.04.2025	
4	Розділ 2. Аналіз стану і проблем розвитку туризму для людей з обмеженими можливостями	до 01.06.2025	
5	Розділ 3. Формування та впровадження організаційно-проектних рішень для розвитку інклюзивного туризму	до 01.10.2025	
6	Висновки та рекомендації	до 01.11.2025	
7	Формування списку використаних джерел	до 10.11.2025	
8	Формування додатків	до 15.11.2025	
9	Оформлення ілюстративного матеріалу	до 20.11.2025	
10	Нормоконтроль	до 24.11.2025	
11	Інструментальна перевірка на академічний плагіат	до 26.11.2025	
12	Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту	до 01.12.2025	

Здобувач вищої освіти _____ (Червеньяк А.В.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи _____ (Матвійчук Л.Ю.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Червеняк А.В. «Організаційно-проектні рішення в туризмі для людей з обмеженими можливостями». Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОП «Туризм» спеціальності 242 «Туризм і рекреація». Луцький національний технічний університет, Луцьк, 2025.

Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Робота присвячена дослідженню теоретичних, організаційних та практичних аспектів формування інклюзивного туристичного середовища та розробленню організаційно-проектних рішень, спрямованих на забезпечення доступності туристичних послуг для людей з інвалідністю. У дослідженні розкрито сутність інклюзивного туризму, систематизовано нормативно-правові засади, проаналізовано міжнародний досвід та сучасні тенденції безбар'єрності відповідно до стандартів Universal Design. Проведено оцінку стану доступності інфраструктури та туристичних об'єктів м. Луцьк, визначено основні бар'єри фізичного, сервісного та інформаційного характеру, що впливають на можливість участі маломобільних груп населення у туристичних подорожах.

На основі виконаного аналізу розроблено інклюзивний адаптований туристичний маршрут м. Луцьк, здійснено його структуризацію, побудовано картосхему та таблицю оцінювання доступності ключових локацій маршруту. Запропоновано комплекс організаційно-проектних рішень щодо вдосконалення безбар'єрного середовища, підвищення рівня інклюзивності туристичної інфраструктури та формування комфортних умов пересування для осіб з інвалідністю. Результати роботи мають прикладну цінність для туристичних підприємств, органів місцевого самоврядування та установ, відповідальних за розвиток інклюзивної туристичної політики.

Ключові слова: інклюзивний туризм, безбар'єрне середовище, маломобільні групи населення; доступність туристичних послуг.

ANNOTATION

Cherveniak A.V. «Organizational and Project Solutions in Tourism for People with Disabilities». Manuscript.

Master's qualification work OP «Tourism» specialty 242 «Tourism and recreation». Lutsk National Technical University, Lutsk, 2025.

The work is devoted to the study of theoretical, organizational, and practical aspects of forming an inclusive tourist environment and developing organizational and project solutions aimed at ensuring the accessibility of tourism services for people with disabilities. The study reveals the essence of inclusive tourism, systematizes its regulatory and legal framework, and analyzes international experience and modern trends in accessibility in accordance with the principles of Universal Design. An assessment of the accessibility of infrastructure and tourist facilities in the city of Lutsk was conducted, and the main physical, service, and informational barriers affecting the participation of people with limited mobility in tourism activities were identified.

Based on the conducted analysis, an inclusive adapted tourist route in Lutsk was developed, its structure was designed, and a route map and an accessibility evaluation table for key locations were created. A set of organizational and project solutions is proposed to improve the barrier-free environment, increase the level of inclusiveness of the tourism infrastructure, and create comfortable mobility conditions for people with disabilities. The results of the work have practical value for tourism enterprises, local self-government bodies, and institutions responsible for the development of inclusive tourism policy.

Keywords: inclusive tourism, barrier-free environment, people with limited mobility, accessibility of tourism services.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОЄКТНИХ РІШЕНЬ У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ	10
1.1. Сутність та еволюція поняття «туризм для людей з обмеженими можливостями»	10
1.2. Класифікація потреб туристів з різними формами інвалідності	17
1.3. Сучасні тренди та інновації доступного туризму	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ І ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ	29
2.1. Оцінка доступності туристичної інфраструктури в Україні та світі	29
2.2. Аналіз практик організації доступних туристичних послуг	38
2.3. Дослідження бар'єрів і проблем функціонування інклюзивного туризму (на прикладі м. Луцьк)	44
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОЄКТНИХ РІШЕНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ	52
3.1. Концепція формування інклюзивної туристичної дестинації	52
3.2. Модель організаційно-проектних рішень для забезпечення доступності туристичних маршрутів	56
3.3. Проектування адаптованих туристичних продуктів для різних груп осіб з інвалідністю	60
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Обґрунтування актуальності теми дослідження. Розвиток інклюзивного туризму сьогодні виступає одним з основних напрямів розвитку туристичної сфери, оскільки близько 15% населення світу має різні форми інвалідності. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, кількість людей з обмеженими можливостями щороку зростає через демографічне старіння, наслідки захворювань та воєнні дії. В умовах України проблема доступності туристичних дестинацій посилюється через масштабні руйнування інфраструктури, поранення цивільного населення та зростання кількості осіб з інвалідністю внаслідок війни. Це формує зростаючий соціальний запит на організаційно-проектні рішення, які дадуть змогу забезпечити рівні можливості для подорожей, рекреації та оздоровлення.

Інклюзивність є важливим критерієм євроінтеграційної політики України, відповідно до Стандартних правил ООН щодо урівняння можливостей та рекомендацій Європейської комісії, туристичні об'єкти повинні адаптуватися до потреб людей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, когнітивних особливостей тощо. У контексті післявоєнної відбудови України, орієнтованої на принципи доступності, безпеки та сталого розвитку, дослідження інклюзивного туризму є стратегічно важливим для формування сучасної туристичної політики та впровадження інноваційних рішень у практику функціонування туристичних підприємств.

Стан вивченості проблеми. Питання розвитку інклюзивного туризму активно досліджуються науковцями. Серед українських дослідників доцільно відзначити праці О. Бейдика, В. Брича, Н. Галиш, Л. Ільїна, О. Ільїної, О. Топалової, які аналізують доступність туристичних послуг, бар'єри пересування та механізми адаптації туристичної інфраструктури. Значний внесок зробили також О. Гуменюк, О. Давидюк, М. Мальська, Л. Матвійчук та Л. Черчик, які акцентують на організаційно-управлінських підходах і регіональних аспектах розвитку інклюзивного туризму. Серед зарубіжних

авторів важливими є дослідження S. Darcy, B. Prideaux, O. Buhalis, A. Michoroulou, присвячені моделюванню потреб туристів з інвалідністю, дизайну доступних просторів та принципам «Universal Design». Попри це, ряд аспектів, зокрема розробка та реалізація організаційно-проектних рішень в туризмі для людей з обмеженими можливостями, залишаються недостатньо дослідженими.

Об'єктом дослідження є процес організації та забезпечення доступності туристичних послуг для людей з обмеженими можливостями.

Предметом дослідження є організаційно-проектні рішення, підходи та інструменти, що забезпечують доступність і інклюзивність туристичних послуг для людей з обмеженими можливостями.

Метою роботи є формування та обґрунтування організаційно-проектних рішень, спрямованих на підвищення доступності та інклюзивності туристичних послуг для людей з обмеженими можливостями.

З метою досягнення зазначеного були поставлені такі завдання:

- проаналізувати теоретичні засади інклюзивного та безбар'єрного туризму, визначити його сутність, принципи та сучасні тенденції розвитку;
- дослідити нормативно-правове забезпечення доступності туристичних послуг в Україні та країнах ЄС;
- оцінити стан доступності туристичної інфраструктури для людей з обмеженими можливостями та виявити основні бар'єри;
- визначити кращі міжнародні практики у сфері інклюзивного туризму та можливості їх адаптації в Україні;
- розробити практичні організаційно-проектні рішення щодо підвищення доступності туристичних дестинацій та послуг для людей з обмеженими можливостями.

Перелік використаних у ході проведення дослідження методів. З метою досягнення поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: системний підхід – для аналізу доступності туристичних послуг і визначення взаємозв'язків між елементами інклюзивної інфраструктури; методи структурно-логічного аналізу – для формування організаційно-проектних

рішень і побудови логічної структури дослідження; порівняльний аналіз – для зіставлення українського та міжнародного досвіду в області інклюзивного туризму; статистичні методи – для оцінювання динаміки та масштабів потреб людей з обмеженими можливостями в туристичних послугах; аналітичні та описові методи – для узагальнення теоретичних підходів і виявлення наявних проблем; метод експертних оцінок – для визначення пріоритетів розвитку доступної туристичної інфраструктури; проєктний підхід – для формування практичних рекомендацій і моделювання організаційно-проєктних рішень.

Джерела інформаційної бази дослідження. Інформаційну базу роботи складають законодавчі та нормативні акти; статистичні дані; результати досліджень та фактологічні дані розміщені у спеціалізованих виданнях індустрії туризму; матеріали конференцій, монографічні дослідження; оприлюднені дані Всесвітньої туристичної організації, аналітична звітність Національної туристичної організації, оприлюднені дані ГО «Асоціація гостинності України» ГО «Асоціація рестораторів України».

Практична цінність одержаних результатів роботи полягає в тому, що запропоновані рекомендації та висновки можуть бути корисними в роботі суб'єктів господарювання індустрії туризму, а також в роботі відповідних департаментів, управлінь та відділів відповідальних за розвиток туризму в регіонах країни, територіальних громадах, що зацікавлені в розвитку туристичного бізнесу на своїй території. Дослідження можуть бути використанні для підготовки фахівців індустрії туризму.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та результати дослідження апробовані та опубліковані у вигляді тез у збірнику V Міжнародної науково-практичної конференції «Формування сучасних концепцій управління туризмом та готельно-ресторанним бізнесом в умовах парадигми сталого розвитку» у співавторстві (Запоріжжя, 21 листопада 2025).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів та висновків; містить 74 сторінки тексту, 8 рисунків, 12 таблиць. Список джерел включає 51 найменування літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОЄКТНИХ РІШЕНЬ У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та еволюція поняття «туризм для людей з обмеженими можливостями»

Поняття «туризм для людей з обмеженими можливостями» є порівняно новим у науковому та практичному дискурсі, однак його зміст суттєво трансформувалася протягом останніх десятиліть. У сучасних підходах воно дедалі частіше розглядається в контексті інклюзії, універсального дизайну та забезпечення безбар'єрного середовища. Туризм для людей з обмеженими можливостями охоплює усі форми подорожей, рекреаційної та культурно-пізнавальної діяльності, доступні для осіб, які мають фізичні, сенсорні, когнітивні, психосоціальні або інші види обмежень життєдіяльності. Його сутність полягає у створенні умов, за яких туристичні послуги стають рівною мірою доступними для кожного, незалежно від індивідуальних особливостей та потреб. Таким чином, мова йде не про спеціальний туризм як окремий сегмент, а про інтеграцію принципів безбар'єрності у весь туристичний цикл – від планування маршруту до повернення додому.

Початкові уявлення про подорожі для людей з інвалідністю базувалися на концепції «соціально захищених груп» і розумілися переважно як сфера реабілітаційних заходів. У 1950-1970-х роках у більшості країн такі програми організовувалися державними або соціальними установами і мали характер оздоровчих поїздок, спрямованих на підтримку фізичного та психологічного стану людини. Туристичні дестинації майже не адаптовувалися до таких потреб: архітектурні елементи, транспорт, сервісні зони, засоби розміщення та культурні локації здебільшого були недоступними [14]. На тому етапі поняття доступного туризму було радше формальністю, ніж практичною цінністю.

Суттєвий злам у трактуванні цього поняття відбувся в 1980–1990-х роках, коли міжнародні організації – зокрема Організація Об'єднаних Націй, Всесвітня туристична організація (UNWTO), Європейська комісія та Всесвітня організація охорони здоров'я – почали активно просувати ідею рівних прав людей з інвалідністю. Важливою передумовою стало прийняття у 1981 році Міжнародного року інвалідів та резолюцій ООН, які вперше актуалізували доступність як право, а не привілей. Туризм був визначений однією з ключових сфер, де інклюзія має важливе значення для якості життя [23]. Саме в цей період виникає концепція «accessible tourism» – туризму, який забезпечує безпечний, зручний та комфортний доступ до ресурсів і послуг для всіх людей, включно з тими, що мають стійкі чи тимчасові обмеження.

Еволюція поняття продовжилася у 2000-х роках, коли в наукових дослідженнях почали активно застосовувати термін «інклюзивний туризм». На відміну від «accessible tourism», який акцентує на створенні умов фізичної доступності, поняття «inclusive tourism» охоплює значно ширший спектр – соціальну, економічну, інформаційну та емоційну доступність. У рамках такого підходу турист вважається активним учасником процесу, а не пасивним отримувачем адаптованих послуг. Європейський Союз, розробляючи політику доступності, наголошує, що інклюзивний туризм має враховувати всі етапи споживчого шляху: збір інформації, бронювання, переміщення, проживання, харчування, участь у культурних чи природних активностях, комунікацію з персоналом [36]. Такий підхід, сприяв розвитку стандартів універсального дизайну (Universal Design), який орієнтується на створення середовища, зручного для максимально широкого кола людей без потреби в додатковій адаптації.

Важливим компонентом еволюції поняття є переосмислення аудиторії людей з обмеженими можливостями. Якщо раніше до цієї категорії традиційно включали осіб із порушеннями опорно-рухового апарату або зору, то сьогодні дослідники та практики наголошують: тимчасові або постійні обмеження може мати будь-яка людина. Це можуть бути вагітні жінки, люди похилого віку,

туристи з дітьми, особи після травм чи операцій, громадяни з тимчасово зниженою мобільністю під час переміщень складною місцевістю [6]. Такий підхід посилив аргументацію щодо того, що інклюзивний туризм – це не нішевий сегмент, а повноцінна частина ринку, яка охоплює до третини потенційних споживачів.

У розвитку поняття важливу роль відіграли міжнародні документи. Одним із основних став Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.), яка чітко визначила право на участь у культурному житті, відпочинку, дозвіллі та туризмі. Держави-учасниці зобов'язалися забезпечити доступ до туристичних об'єктів, транспорту, інформаційних ресурсів, сервісів і програм. Після ратифікації Конвенції багато країн адаптували законодавство, що значно прискорило впровадження безбар'єрних рішень у туристичному секторі. У рамках ЄС були розроблені програми «Europe for All», «European Disability Strategy», ініціативи з підтримки інклюзивних проєктів у громадах, що створило стимул для туроператорів, готельних мереж, транспортних компаній та культурних інституцій переходити до стандартів доступності.

Сутність поняття «туризм для людей з обмеженими можливостями» також змінюється під впливом цифровізації. Інформаційні бар'єри тривалий час залишалися одними з найсуттєвіших, оскільки туристи не могли отримати достовірні дані про доступність об'єктів, маршрутів, транспорту чи послуг. З появою цифрових карт доступності, мобільних застосунків, віртуальних 3D-візитів, онлайн-порадників та адаптивних систем бронювання з'явилася можливість інтегрувати доступність у весь процес планування подорожі. Таким чином, туризм для людей з обмеженими можливостями перестав бути виключно інфраструктурною проблемою і став міжсекторальною системою, у якій взаємодіють технології, архітектура, транспорт, менеджмент, маркетинг, освіта та соціальна політика [31].

У практичному вимірі еволюція концепції також відображається у зміні бізнес-моделей підприємств туристичної сфери. Багато готелів, ресторанів, музеїв, природних парків та транспортних компаній переходять до

застосування підходу «доступність як конкурентна перевага». Це означає, що інвестиції у створення безбар'єрного середовища розглядаються не як витрати, а як спосіб залучення нових сегментів споживачів, підвищення репутації, розширення ринку та формування соціально відповідального бренду. Практика свідчить, що дестинації, які активно впроваджують інклюзивні рішення, отримують значні економічні вигоди завдяки збільшенню туристичних потоків.

Сутність туризму для людей з обмеженими можливостями охоплює матеріальні аспекти та соціально-культурний вимір. Туризм розглядається як фактор соціальної інтеграції, засіб подолання ізоляції та упереджень, можливість для людей повноцінно брати участь у суспільному житті, розширювати досвід, формувати позитивну самооцінку. Інклюзивний туризм сприяє підвищенню рівня соціальної згуртованості, зміцненню міжкультурного діалогу, розвитку місцевих громад [47]. У цьому контексті особливої ваги набуває підготовка персоналу, формування культури толерантності, коректна комунікація та грамотне обслуговування туристів з різними потребами.

На сучасному етапі еволюція поняття рухається у напрямі посилення регенеративності, сталості та гуманістичного підходу. Туризм для людей з обмеженими можливостями дедалі частіше розглядається в контексті моделі «туризму для всіх», яка включає три основні принципи: повну доступність середовища, рівні можливості для отримання туристичних послуг та активну участь громад у створенні інклюзивного простору. Такий підхід забезпечує системність і довготривалий ефект, оскільки доступність стає вбудованою характеристикою розвитку сфери туризму, а не тимчасовим проєктом.

Аналіз розвитку досліджуваного поняття дозволяє сформулювати його сучасне визначення: туризм для людей з обмеженими можливостями – це комплексна система організації подорожей та туристичних послуг, спрямована на забезпечення повної фізичної, інформаційної, соціальної та емоційної доступності для осіб з інвалідністю та інших груп з особливими потребами, заснована на принципах інклюзії, універсального дизайну та рівності можливостей. Таке трактування демонструє, що концепція є результатом

поєднання соціальної політики, технологічного прогресу, гуманістичних цінностей та сучасних управлінських підходів, що формують нову модель туристичного простору. Систематизація понять туризму для людей з обмеженими можливостями представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. – Типи поняття туризму для людей з обмеженими можливостями

Тип туризму	Зміст
Інклюзивний туризм	Спрямований на забезпечення рівного доступу до туристичних послуг для всіх категорій людей, включно з особами з інвалідністю, літніми людьми, сім'ями з дітьми. Передбачає усунення фізичних, інформаційних і соціальних бар'єрів.
Безбар'єрний туризм	Передбачає створення середовища без фізичних бар'єрів: зручні входи, пандуси, ліфти, адаптовані маршрути, доступний транспорт.
Доступний туризм	Охоплює заходи і рішення для забезпечення можливості користування туристичними послугами людьми з постійними чи тимчасовими обмеженнями мобільності.
Універсальний туризм	Базується на принципах універсального дизайну, що робить туристичний продукт зручним для максимального кола користувачів без додаткової адаптації.
Адаптивний туризм	передбачає створення та адаптацію туристичних послуг, продуктів і середовища відповідно до індивідуальних фізичних, сенсорних, когнітивних, психологічних чи соціальних потреб людей із різними типами обмежень життєдіяльності
Соціальний туризм	Забезпечує доступність туризму для соціально вразливих груп, включно з людьми з інвалідністю, шляхом спеціальних програм підтримки, пілг і субсидій.
Власне визначення туризм для людей з обмеженими можливостями	Комплексна система організації подорожей та туристичних послуг, спрямована на забезпечення повної фізичної, інформаційної, соціальної та емоційної доступності для осіб з інвалідністю та інших груп з особливими потребами, заснована на принципах інклюзії, універсального дизайну та рівності можливостей

Джерело: систематизовано автором на основі [16].

Терміни «інклюзивний», «безбар'єрний», «доступний», «універсальний», «адаптивний», та «соціальний туризм» – не є синонімічними, оскільки репрезентують відмінні парадигми забезпечення участі людей з інвалідністю в туристичних практиках. Систематизація цих понять дає змогу структурувати теоретичне поле дослідження та визначити, які саме аспекти доступності (фізичні, інформаційні, соціальні чи економічні) домінують у межах кожної концепції. Такий підхід дозволяє чітко ідентифікувати змістові характеристики туристичних моделей, що створює передумови для обґрунтованого вибору організаційно-проектних рішень у подальших етапах дослідження.

Узагальнення понять сприяє виявленню їх методологічних перетинів і відмінностей, що є необхідним для формування цілісного бачення інклюзивного туристичного середовища та розроблення комплексних механізмів його розвитку. Зміст поняття «безбар'єрний туризм» систематизовано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2. – Зміст поняття «безбар'єрний туризм»

Джерело	Зміст визначення
Всесвітня туристична організація	Система організації туристичних послуг та середовища, в якому усуваються фізичні, інформаційні та комунікаційні бар'єри, що забезпечує можливість доступу до подорожей для всіх людей.
Європейська комісія	Створення умов, у яких усі туристи можуть безпечно та комфортно користуватися туристичними продуктами завдяки адаптованій інфраструктурі, транспорту, сервісам і цифровим рішенням.
Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю	Забезпечення доступу до фізичного простору, транспорту, інформації, комунікації та сервісів для реалізації права осіб з інвалідністю на участь у культурному житті, відпочинку та туризмі.
Darcy S.	Підхід, що усуває архітектурні та організаційні бар'єри через універсальний дизайн, забезпечуючи можливість повноцінної участі людей з інвалідністю в подорожах.
Buhalis D., Michopoulou E.	Сегмент доступного туризму, орієнтованим на інфраструктурні рішення та процеси, необхідні для забезпечення фізичної доступності маршрутів, готелів, транспорту та культурних об'єктів.
Українська національна стратегія безбар'єрності	Створення середовища, вільного від перешкод для людей з інвалідністю та маломобільних груп, включно з доступом до транспорту, інформації та туристичної інфраструктури.
ДСТУ ISO 21902:2022	Властивість середовища бути придатним для самостійного, безпечного та комфортного використання людьми з різними потребами, зокрема у сфері туристичних послуг.

Джерело: систематизовано автором на основі [47].

Представлені дефініції демонструють еволюцію змісту терміну, від його первинного розуміння як фізичної адаптації інфраструктури, до сучасного інтегративного бачення, що охоплює інформаційну, комунікаційну, соціальну та сервісну доступність. Порівняння різних джерел дозволяє виявити методологічні акценти, на яких ґрунтуються міжнародні стандарти (UNWTO, Європейська комісія, ДСТУ ISO 21902), а також з'ясувати роль принципів універсального дизайну в подоланні бар'єрів для маломобільних груп населення. Аналітична взаємопов'язаність наведених визначень підкреслює, що безбар'єрний туризм є комплексною категорією, яка передбачає створення

такого середовища, у якому кожна людина може безпечно, самостійно та комфортно користуватися туристичними послугами [27].

Розвиток туризму для людей з обмеженими можливостями є результатом тривалої еволюції підходів до розуміння доступності, інклюзії та рівності можливостей у суспільстві. На основі дослідження сутності поняття «туризм для людей з обмеженими можливостями» встановлено, що його сучасне трактування виходить далеко за межі забезпечення фізичної доступності та включає багатовимірні аспекти – інформаційні, соціокультурні, комунікаційні, емоційні та сервісні [39]. Такий підхід свідчить про перехід від вузького технологічного підходу до комплексного інклюзивного розуміння, в якому враховуються різні групи туристів, їхні індивідуальні потреби та можливості участі в туристичній діяльності.

Систематизація дефініцій дозволила окреслити змістові та методологічні відмінності між такими близькими, але різними за акцентами поняттями, як інклюзивний, доступний, універсальний, соціальний та безбар'єрний туризм. Визначено, що безбар'єрність виступає базовою умовою формування туристичного середовища, яке відповідає міжнародним стандартам UNWTO, ЄС та ДСТУ ISO 21902:2022. Підходи провідних дослідників підтверджують, що сучасна концепція безбар'єрного туризму інтегрує принципи універсального дизайну, орієнтованого на створення середовища, зручного для максимально широкого кола користувачів, незалежно від їхніх особливостей.

Розвиток туризму для людей з обмеженими можливостями потребує системного інституційного та проектного підходу, який би поєднував архітектурну доступність, інноваційні технології, інформаційну відкритість, підготовку персоналу та соціальну відповідальність суб'єктів туристичної діяльності. Виявлені концептуальні основи слугують методологічним підґрунтям для подальшого аналізу стану доступності туристичної інфраструктури, виявлення проблем і бар'єрів та розроблення практичних організаційно-проектних рішень, що будуть розглянуті у наступних розділах дослідження.

1.2. Класифікація потреб туристів з різними формами інвалідності

Потреби туристів з інвалідністю формують багатовимірну систему вимог, що охоплюють фізичні, сенсорні, когнітивні, психологічні та соціальні аспекти їхньої участі в туристичній діяльності. Люди з обмеженими можливостями не є однорідною групою, тому підхід до їхніх туристичних потреб має бути диференційованим і сегментованим. Такий підхід вимагає формування комплексної класифікації, яка дозволяє систематизувати різні типи потреб, визначити специфіку очікувань і бар'єрів, а також охопити особливості організації доступних туристичних продуктів і послуг. Врахування цих категорій є важливим у процесі проектування адаптивної туристичної інфраструктури та сервісу. Адаптивний туризм охоплює широку категорію гостей, які з різних причин потребують спеціально організованих умов подорожі, доступної інфраструктури, індивідуальних програм (рис. 1.1).

Рисунок 1.1. Класифікація груп осіб, які входять до адаптивного туризму

Джерело: систематизовано автором на основі [25].

Пропонуємо узагальнити основні групи маломобільних та вразливих туристів, враховуючи фізичні, сенсорні, когнітивні, медичні та психосоціальні особливості. Така структуризація дозволить сформуванню комплексне бачення цільової аудиторії безбар'єрного туризму та слугуватиме методологічним підґрунтям для подальшого проектування адаптованих туристичних продуктів і послуг. Класифікація також дає змогу виявити міжгрупові відмінності й спільні риси потреб, що є необхідним для впровадження принципів універсального дизайну та планування адаптивної інфраструктури. Вона враховує як постійні, так і тимчасові обмеження мобільності, що дозволяє охопити ширший спектр користувачів, ніж традиційні підходи, орієнтовані лише на осіб з офіційно встановленою інвалідністю (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3. – Класифікація груп осіб безбар'єрного туризму

Категорія групи	Характеристика та особливості
Особі з порушеннями опорно-рухового апарату	Люди, які пересуваються на інвалідних візках, милицях, ортезах або мають знижену мобільність; потребують безперешкодного доступу, адаптованої інфраструктури та спеціального транспорту.
Особі з порушенням зору	Потребують тактильної, аудіо- та контрастної навігації, інформації у доступних форматах (Брайль, аудіоописи), безпечного простору з мінімальною кількістю перешкод.
Особі з порушенням слуху	Потребують візуальної інформації, субтитрів, сурдоперекладу, світлових сигналів безпеки, адаптованих екскурсійних програм.
Особі з когнітивними та інтелектуальними порушеннями	Потребують спрощених інструкцій, передбачуваного середовища, мінімізації стресових факторів, підтримки та супроводу персоналу.
Особі з хронічними та «невидимими» захворюваннями	Особі з діабетом, астмою, серцево-судинними, імунними чи неврологічними захворюваннями; потребують медичної доступності, відпочинку, спеціального харчування та регульованих умов.
Особі з психосоціальними порушеннями	Потребують психологічно безпечного простору, мінімізації подразників, чіткої інформації, підтримки персоналу.
Люди похилого віку	Потребують зниженої фізичної активності, комфортних умов, доступного транспорту, адаптованих маршрутів.
Вагітні жінки та батьки з малими дітьми	Потребують зручних зон відпочинку, доступних санітарних умов, місць для догляду за дитиною та безпечних маршрутів.
Особі з тимчасовими обмеженнями мобільності	Особі після травм або операцій, подорожні з важким багажем; потребують універсального дизайну та підтримки під час переміщення.
Інші маломобільні групи	Особі, які тимчасово чи постійно потребують підтримки під час переміщення; охоплюють широкий спектр користувачів, для яких доступність є критично важливою.

Джерело: систематизовано автором на основі [34].

Однією з найбільш поширених категорій є потреби туристів з порушеннями опорно-рухового апарату. До цієї групи належать люди, які користуються інвалідними візками, милицями, ортезами, мають знижену мобільність або потребують додаткової фізичної підтримки під час пересування. Їхні потреби зосереджені на забезпеченні доступного середовища: наявності пандусів відповідного нахилу, тактильно позначених поручнів, ліфтів із широкими дверима, рівних поверхонь, адаптованих санвузлів, зручних входів до будівель, спеціальних місць у транспорті. У контексті туристичної інфраструктури ця категорія потреб передбачає можливість безперешкодного доступу до готелів, музеїв, екскурсійних об'єктів, ресторанів та природних локацій. Особливо важливими є маршрути без перепадів висоти, спеціальні прогулянкові доріжки, доступні пляжі, низькопідлоговий транспорт і паркувальні місця [21]. Потреби цього типу є фундаментальними для забезпечення самостійності туриста та усунення фізичних бар'єрів.

Наступною категорією є потреби туристів із порушенням зору, що охоплюють як слабозорих, так і незрячих осіб. Така група має специфічні інформаційні та комунікаційні потреби, оскільки доступ до простору для них значною мірою забезпечується через дотик, звук та орієнтаційні маркери. До ключових потреб належать тактильні елементи навігації (тактильні доріжки, таблички зі шрифтом Брайля), аудіогіди з якісним озвученням, голосові підказки в громадських місцях і транспорті, продумане освітлення, контрастні кольорові позначення, відсутність небезпечних виступів та інших елементів, що можуть становити ризик. У готельному секторі важливими є адаптовані системи виклику персоналу, доступні меню зі шрифтом Брайля або QR-кодами, а також стандартизоване та безпечне розміщення меблів, що дозволяє зменшити ризик травматизації. Туристичні маршрути для незрячих людей потребують спеціальної адаптації, зокрема наявності описів локацій, дотикових макетів, аудіоописів мистецьких та культурних об'єктів.

Особливою категорією виступають потреби туристів із порушенням слуху, до яких належать глухі та слабочуючі особи. Їхні потреби пов'язані з

доступністю інформації та можливістю повноцінної комунікації. Зокрема, важливими є наявність сурдоперекладу (на локаціях або в онлайн-форматі), відеогідів з субтитрами, візуальних табло та індикаторів у транспорті й готелях, світлових сигналів у разі пожежної небезпеки чи евакуації, адаптованих екскурсій, де інформація подається у вигляді тексту, презентацій чи інтерактивних планшетів. У сучасних підходах велике значення мають цифрові сервіси: чат-боти, мобільні застосунки з субтитрами, автоматична транскрипція мовлення, візуальні інформаційні системи для навігації в туристичному просторі [45]. Досвід показує, що ефективна адаптація туристичних послуг для людей із порушенням слуху значною мірою залежить від обізнаності персоналу та доступності комунікаційних технологій у конкретній дестинації.

Окремою, складною та різноманітною є група туристів із когнітивними та інтелектуальними порушеннями. До цієї категорії належать люди з аутизмом, деменцією, синдромом Дауна, розладами розвитку, порушеннями навчання, труднощами концентрації тощо. Їхні туристичні потреби охоплюють емоційний комфорт, передбачувані сценарії поведінки, зрозумілі та спрощені інструкції, мінімізацію стресових факторів (шум, різкі звуки, яскраве світло), доступ до спеціальних зон відпочинку, де можна відновити емоційну рівновагу. Надзвичайно важливою є доступність «легкої» або спрощеної інформації, зрозумілих символів, спеціально адаптованих відеоінструкцій, можливість супроводу або допомоги з боку навченого персоналу. Деякі туристи з когнітивними порушеннями потребують попередньої візуалізації маршруту, що передбачає створення 3D-турів, відеооглядів або графічних схем з покроковою навігацією. Ці потреби безпосередньо пов'язані з емоційною безпекою й передбачуваністю умов перебування.

Важливою є також категорія туристів із хронічними захворюваннями та невидимими формами інвалідності, які зовні можуть не виглядати як люди з обмеженими можливостями, але потребують специфічних умов. Сюди належать особи з діабетом, астмою, серцево-судинними хворобами, розладами імунної системи, психічними захворюваннями, хронічними болями, епілепсією,

післяопераційними станами тощо. Їхні потреби охоплюють доступ до медичних пунктів, можливість регулярного відпочинку, наявність тіньових зон, регульованого мікроклімату у приміщеннях, спеціального харчування, зручних умов для прийому ліків, відсутність перевантажень і перенапруги [3]. Важливими є також психологічний комфорт та делікатність персоналу, оскільки ця група туристів не завжди відкрито декларує свої особливі потреби.

У межах сучасної класифікації туристів з інвалідністю важливим є виокремлення маломобільних груп населення, що охоплюють людей з інвалідністю в юридичному значенні цього слова. До маломобільних груп включають: людей похилого віку, туристів із маленькими дітьми, вагітних жінок, осіб тимчасово обмежених у мобільності (після травм чи операцій), людей, які подорожують з багажем або на пересіченій місцевості. Їхні потреби подібні до потреб людей з інвалідністю, але мають інший характер і можуть бути тимчасовими, що вказує на необхідність впровадження універсального дизайну, який дозволяє створити середовище, комфортне для найширшого кола користувачів – без необхідності постійно адаптувати його під кожну групу.

Сучасні дослідження також виділяють потреби туристів із психосоціальними порушеннями, до яких належать люди з тривожними розладами, ПТСР, депресією, панічними атаками. Для них важливими є безпечний психологічний простір, доброзичлива атмосфера, можливість індивідуальних турів, мінімізація стресових подразників, підтримка персоналу у кризових ситуаціях та чіткість інформації щодо умов подорожі. Особливої актуальності ці потреби набувають в умовах воєнного часу, коли значна частина населення має психосоціальні наслідки травматичних подій.

На основі наведеного аналізу можна сформувати комплексну класифікацію потреб туристів з різними формами інвалідності, що включає: фізичні потреби (доступність простору), інформаційні потреби (доступні формати інформації), комунікаційні потреби (можливість взаємодії), потреби безпеки (фізичної та психологічної), медичні потреби (доступ до допомоги), емоційно-психологічні потреби (комфорт, підтримка), соціальні потреби

(інклюзія, відсутність дискримінації) [36]. Така класифікація дозволяє цілісно оцінити різні групи споживачів і визначити конкретні аспекти, які мають бути враховані під час створення інклюзивного туристичного середовища.

Важливо зазначити, що сучасний інклюзивний підхід передбачає адаптацію інфраструктури та комплексне оновлення сервісних процесів: поведінки персоналу, способів подачі інформації, організації групових та індивідуальних турів, використання цифрових технологій для підвищення доступності. Це підтверджує, що потреби туристів з інвалідністю є динамічними та потребують системної оцінки, безперервного моніторингу і науково обґрунтованих організаційно-проектних рішень. Рівні безбар'єрного середовища в туризмі систематизовано на рис. 1.2

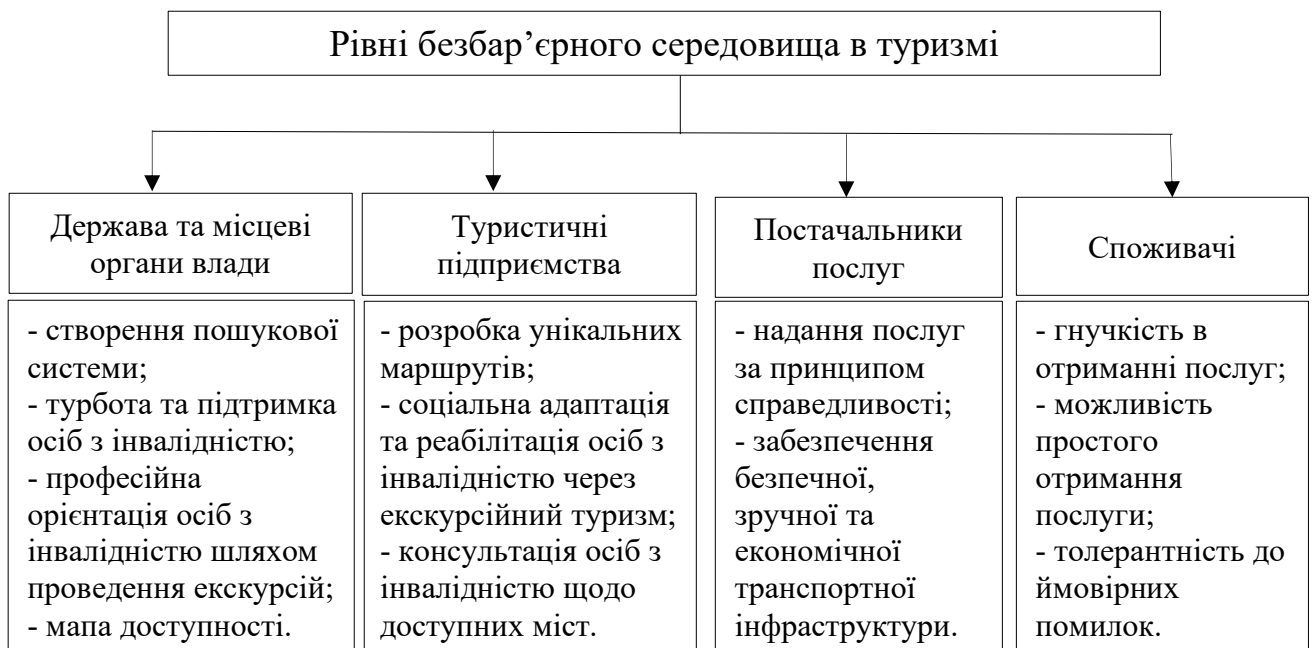

Рисунок 1.2. Рівні та основні дії щодо формування безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі

Джерело: складено автором на основі [27].

Формування безбар'єрного туристичного середовища є багаторівневим процесом, у якому беруть участь різні групи стейкхолдерів, і кожна з них виконує свою специфічну функцію. На рівні держави та місцевих органів влади ключовим завданням є створення справедливої нормативно-правової бази, яка гарантує рівний доступ до туристичних продуктів, а також забезпечення

належної транспортної та просторової інфраструктури. Саме державний рівень визначає стратегічні пріоритети інклюзії, забезпечує стандарти доступності та сприяє інтеграції принципів універсального дизайну.

Важливу роль у системі безбар'єрності відіграють туристичні підприємства, які є основними провайдерами туристичного досвіду. Вони забезпечують розробку спеціалізованих маршрутів, адаптованих для туристів з різними формами інвалідності, та створюють умови для їхньої соціальної взаємодії, відновлення та культурної інтеграції. Туристичні компанії також мають виконувати консультативну функцію, зокрема надавати інформацію щодо доступних туристичних об'єктів, характеру послуг, рівня інклюзивності локацій. Від їхньої діяльності залежить якість туристичного продукту та ступінь участі осіб з інвалідністю у культурних і рекреаційних практиках [18].

Постачальники послуг є важливими у структурі безбар'єрного середовища, який охоплює підприємства харчування, перевезення, готелі, гідів, операторів екскурсій. Саме вони забезпечують щоденний контакт з людьми з інвалідністю та мають володіти навичками інклюзивної комунікації, підтримки та супроводу. Їхні функції полягають у створенні сервісів, які є зрозумілими, доступними, технологічно зручними, зокрема у формуванні доступних інформаційних систем, карт доступності, у наданні допомоги з вибором маршруту чи послуги. Постачальники послуг формують реальний рівень доступності, з яким стикається турист у місці перебування.

На рівні споживачів безбар'єрне середовище передбачає гнучкість і комфорт у процесі отримання туристичних послуг. Особи з інвалідністю повинні мати можливість легко знаходити інформацію, обирати адаптовані маршрути та взаємодіяти з туристичними об'єктами без зайвих перешкод. Тут важливою є толерантність до ймовірних помилок, потреба в додатковому часі, альтернативні канали комунікації. Створення умов для автономного користування туристичними послугами сприяє зростанню якості життя, формує передумови для самореалізації й соціальної участі людей з інвалідністю та забезпечує реальне втілення принципів інклюзії у туристичній сфері.

1.2. Сучасні тренди та інновації доступного туризму

Сучасний розвиток доступного туризму характеризується значною трансформацією підходів до забезпечення безбар'єрності, що зумовлено глобальними соціальними змінами, стрімким технологічним прогресом та зростанням уваги до інклюзивності в усіх сферах суспільного життя. Туризм для осіб з інвалідністю поступово перестає розглядатися як нішевий сегмент, перетворюючись на важливий елемент загальної туристичної політики та конкурентної стратегії дестинацій. Це спричинено як демографічними факторами (старінням населення, збільшенням частки людей з хронічними захворюваннями), так і зміною уявлень про якість життя, яка включає мобільність, участь у соціальних і культурних заходах та необмежені можливості для рекреації. Водночас впровадження міжнародних стандартів доступного середовища (зокрема ISO 21902:2022) стимулює країни та туристичні підприємства до перегляду сервісних моделей і створення умов, за яких подорожі стають доступними для максимально широкої аудиторії.

Сучасний етап розвитку інклюзивної туристичної індустрії характеризується появою нових тенденцій, що визначають напрями трансформації доступних туристичних продуктів, сервісів та інфраструктури. Потреби людей з інвалідністю, маломобільних груп населення та осіб із тимчасовими обмеженнями мобільності стають важливим орієнтиром для туристичних підприємств і державних інституцій, формуючи запит на інноваційні рішення, які забезпечують повну та комфортну участь таких туристів у подорожах [23]. У цьому контексті систематизація актуальних трендів доступного туризму дозволяє виявити основні технологічні, організаційні та соціальні зміни, що відбуваються у світовій туристичній практиці та індустрії гостинності.

Сучасні тренди доступного туризму систематизовано в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4. – Сучасні тренди доступного туризму

Тренд	Характеристика
Цифровізація доступності	Впровадження інтерактивних карт доступності, мобільних застосунків, VR/AR-технологій, адаптованих онлайн-сервісів для туристів з інвалідністю.
Універсальний дизайн	Створення інфраструктури, зручної для всіх: безбар'єрні входи, адаптовані санвузли, тактильні елементи, контрастна навігація.
Інклюзивні транспортні технології	Низькопідлоговий транспорт, підйомники, тактильні смуги, аудіоінформатори, індивідуальний супровід у подорожах.
Соціально інклюзивні туристичні проекти	Створення адаптованих екскурсій, культурних заходів з жестовою мовою, аудіоописами, програм соціального туризму.
Підвищення компетентності персоналу	Навчання працівників інклюзивної комунікації, супроводу осіб з різними формами інвалідності, використання спеціальних сервісів.
Смарт-рішення для інклюзивних дестинацій	Інтелектуальні навігаційні системи, сенсорні технології, безконтактні сервіси, «розумні» зупинки та інформаційні панелі.
Екологічні та адаптивні інновації	Енергоефективні підйомники, екологічні адаптивні маршрути, доступні природні зони з мінімальним втручанням у довкілля.
Партнерські моделі розвитку доступності	Співпраця держави, бізнесу, громадських організацій та міжнародних партнерів для фінансування та впровадження інклюзивних рішень.

Джерело: складено автором на основі [9].

Одним із основних трендів є цифровізація доступного туризму, яка значно розширює можливості користування туристичними послугами для людей з різними формами інвалідності. Сучасні цифрові сервіси дозволяють туристам отримувати інформацію про маршрути, інфраструктуру, транспорт і доступні об'єкти в зручних і адаптованих форматах. До інноваційних рішень належать: інтерактивні карти доступності, мобільні застосунки з аудіоописами, сервіси розпізнавання голосу, цифрові гіді для людей з порушенням слуху із субтитрами чи жестовою мовою, системи автоматичного перекладу інформації у формат легкого читання. Крім того, поширення технологій доповненої та віртуальної реальності відкриває можливості для попереднього ознайомлення з простором, що особливо важливо для осіб із когнітивними порушеннями, які потребують передбачуваності та зменшення стресових факторів під час подорожей. Цифровізація також забезпечує прозорість і стандартизацію інформації про доступність, що сприяє більш усвідомленому вибору туристичного продукту [44].

Другим важливим трендом є впровадження універсального дизайну як базового підходу до планування та проєктування туристичної інфраструктури. Універсальний дизайн орієнтується на створення середовища, яке буде зручним для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних особливостей, що включає широкий спектр рішень: доступні входи до будівель, відсутність архітектурних бар'єрів, логічну систему навігації, адаптовані санітарні приміщення, тактильні та візуальні маркери, ергономічне обладнання та меблі. У сучасних туристичних дестинаціях застосування універсального дизайну розглядається як інвестиція в конкурентоспроможність, адже доступність підвищує привабливість локації та збільшує цільову аудиторію. Країни ЄС, Японія, Канада активно впроваджують стандартизовані вимоги до інфраструктури, поєднуючи їх із технологічними рішеннями, що забезпечує синергію між інноваціями та безбар'єрністю.

Третім сучасним напрямом розвитку доступного туризму є інклюзивні транспортні технології, які забезпечують можливість вільного та безпечного пересування осіб з інвалідністю у процесі подорожі. Серед основних інновацій – низькопідлогові автобуси, адаптовані трамваї та поїзди, ліфти та підйомники у вагонах, сенсорні системи навігації в метро та на вокзалах, тактильні доріжки, аудіоінформатори та інтелектуальні системи управління пасажиропотоком. Важливими є також спеціальні сервіси авіаперевезень, які забезпечують індивідуальний супровід пасажирів з інвалідністю, адаптовані зали очікування, електронні системи бронювання, які дозволяють врахувати сенсорні та фізичні потреби споживачів. Такий розвиток транспортної інфраструктури дозволяє усунути один із найбільших бар'єрів – мобільність – та інтегрувати людей із різними групами інвалідності у туристичні потоки.

Надзвичайно помітною тенденцією є розвиток соціально інклюзивних туристичних проєктів, які спрямовані на розширення соціальної участі та культурної взаємодії осіб з інвалідністю. Йдеться про створення спеціалізованих екскурсій з урахуванням сенсорних потреб, проведення культурних заходів із жестовою мовою та аудіоописами, організацію

інклюзивних фестивалів, мистецьких акцій, спортивних турів. Багато країн запроваджують програми соціального туризму, спрямовані на підтримку маломобільних груп населення через фінансування подорожей, реабілітаційних турів та оздоровчих програм [13]. Такі проекти розширюють доступ до туристичних послуг та сприяють формуванню позитивного іміджу DESTINAЦІЙ як соціально відповідальних.

Важливим трендом є підвищення кваліфікації персоналу для роботи з особами з інвалідністю. Сучасні стандарти доступного туризму вимагають від працівників туристичної індустрії знання основ інклюзивної комунікації, навичок супроводу людей із різними формами порушень, уміння користуватися спеціалізованим обладнанням, розуміння психологічних та емоційних потреб туристів. Поширюються міжнародні програми сертифікації, онлайн-курси, тренінги, спрямовані на розвиток інклюзивної компетентності. Крім того, зростає запит на залучення у туристичну сферу співробітників із числа людей з інвалідністю, що підвищує рівень представництва та сприяє формуванню толерантного середовища.

Ще одним перспективним напрямом є використання смарт-технологій для управління туристичними потоками, таких як системи відстеження доступних маршрутів, «розумні» зупинки, сенсорні навігаційні системи, адаптивне освітлення й озвучення, безконтактні сервіси для бронювання та оплати. Смарт-дестинації здатні оперативно реагувати на зміни потреб туристів, аналізувати поведінкові дані та пропонувати оптимальні рішення для різних груп користувачів [9]. Такі технології допомагають зменшити часові та комунікаційні бар'єри, роблячи подорож більш зручною та ефективною.

Окрему увагу заслуговують екологічні інновації, які поєднують принципи сталого та доступного туризму. У сучасних DESTINAЦІЯХ дедалі частіше застосовують рішення, що сприяють одночасному зменшенню екологічного навантаження та підвищенню інклюзивності: енергоефективні ліфти, екологічні матеріали для облаштування безбар'єрних зон, зелені транспортні системи, адаптивні природні стежки, які можуть використовувати люди з різними

фізичними можливостями. Цей тренд вказує на формування нової парадигми – сталого інклюзивного туризму, що враховує потреби людей та екосистем.

Сучасний доступний туризм також включає розвиток партнерських моделей, що об'єднують громадські організації, органи влади, бізнес, міжнародні структури та місцеві громади. Таке партнерство сприяє обміну досвідом, впровадженню інноваційних рішень, проведенню досліджень, спільному фінансуванню адаптації туристичної інфраструктури. Найуспішніші інклюзивні проєкти у світі реалізовані саме завдяки міжсекторній взаємодії, що дозволяє комплексно вирішувати питання доступності.

Загалом сучасні тренди доступного туризму демонструють перехід від фрагментарних адаптацій до системного інноваційного підходу, який охоплює всі елементи туристичного ланцюга – від планування подорожі до участі у культурних заходах та повернення додому. Доступний туризм перетворюється на важливий сегмент глобального ринку, що формує нові стандарти сервісу, сприяє економічному розвитку регіонів і забезпечує рівність можливостей для всіх людей [21].

Ефективність інклюзивного туризму залежить від узгодженої взаємодії держави, туристичних підприємств, постачальників послуг і самих споживачів. Кожен із цих рівнів виконує власну функцію, від формування нормативно-інфраструктурних умов до забезпечення якісної сервісної підтримки та створення комфортних, передбачуваних умов для осіб з інвалідністю. Системне поєднання стратегічних рішень, професійної підготовки персоналу та гнучких механізмів обслуговування забезпечує можливість повної участі людей з інвалідністю у туристичних практиках, сприяє соціальній інтеграції та підвищує загальний рівень доступності туристичних дестинацій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ І ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

2.1. Оцінка доступності туристичної інфраструктури в Україні та світі

Сучасний розвиток туристичної сфери визначається якістю сервісу чи різноманітням туристичних продуктів та рівнем доступності інфраструктури для всіх категорій населення, включно з людьми з інвалідністю та іншими маломобільними групами. Світова туристична індустрія дедалі активніше інтегрує принципи інклюзивності, універсального дизайну та безбар'єрного середовища, що відображається у міжнародних стандартах, рекомендаціях UNWTO та успішних практиках країн ЄС, Північної Америки та Азії. У цьому контексті оцінка доступності туристичної інфраструктури стає індикатором соціальної відповідальності держави та бізнесу та важливою передумовою конкурентоспроможності туристичних дестинацій.

Для України питання доступності має особливо актуальний характер, адже на тлі європейської інтеграції, модернізації регіонів та зростання соціального запиту на інклюзивність формування безбар'єрного туристичного середовища є необхідною умовою розвитку галузі. Аналіз стану інклюзивності інфраструктури дозволяє визначити сильні та слабкі сторони, виявити регіональні диспропорції, порівняти українські реалії зі світовими практиками та окреслити пріоритетні напрями удосконалення. Саме тому системна оцінка доступності туристичних об'єктів, транспорту та сервісів є фундаментальним етапом у розробленні ефективної політики безбар'єрного туризму.

Доступність туристичної інфраструктури є ключовим чинником у забезпеченні повноцінної участі людей з обмеженими можливостями у туристичній діяльності. Глобальні стандарти, такі як ISO 21902:2022 та рекомендації UNWTO, визначають необхідність адаптації засобів розміщення, транспорту та туристичних об'єктів [46]. У цьому підпункті подано

порівняльну оцінку рівня доступності туристичної інфраструктури в Україні та світі, доповнену регіональним аналізом.

Забезпечення доступності туристичних послуг для людей з інвалідністю стає одним із основних напрямів розвитку сучасної туристичної сфери. В Україні поступове впровадження принципів безбар'єрності туристичними компаніями відображає як загальносвітові тенденції, так і внутрішні соціально-економічні зміни. Аналіз динаміки такого впровадження дозволяє виявити етапи формування інклюзивних підходів, оцінити рівень адаптації туристичних підприємств до потреб маломобільних груп та визначити чинники, що впливали на активність бізнесу у сфері доступного туризму (рис 2.1).

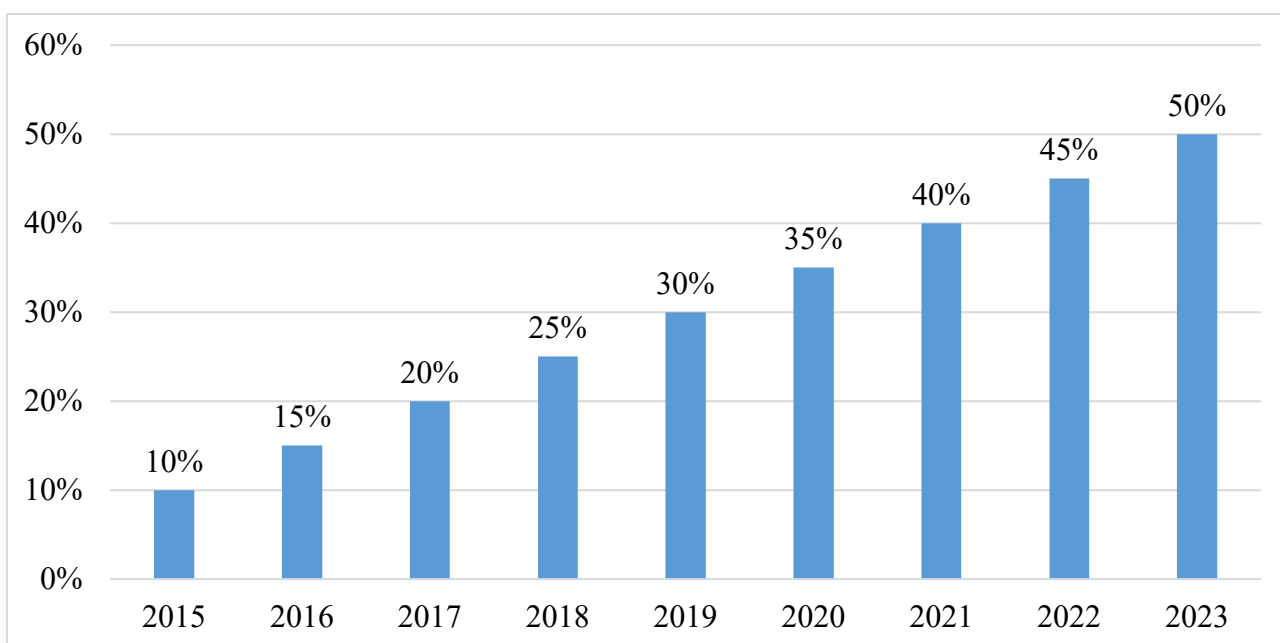

Рисунок 2.1. Кількість туристичних компаній в Україні, що впровадили безбар'єрний туризм протягом 2015-2023 рр., %

Джерело: складено автором на основі [30].

Динаміка впровадження безбар'єрного туризму туристичними компаніями України у 2015-2023 рр. демонструє нерівномірне, але поступове зростання інклюзивних практик у галузі. Попри коливання показників, видно загальну тенденцію до підвищення уваги бізнесу до потреб людей з інвалідністю: якщо у 2015-2016 рр. частка компаній, що працювали у цьому напрямі, становила лише близько 10-15%, то у подальші роки спостерігалось

стабільне зростання до 30-40%. Пікові значення відзначаються у 2019-2021 рр., що пов'язано з активізацією державних програм з безбар'єрності та розвитком внутрішнього туризму. Хоча у 2022 р. через воєнні дії показник знизився, у 2023 р. компанії знову продемонстрували відновлення інклюзивних ініціатив, що свідчить про стійкість цієї тенденції та усвідомлення бізнесом важливості доступності як елемента конкурентоспроможності туристичної сфери. Динаміка кількості осіб з інвалідністю в Україні представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. – Динаміка кількості осіб з інвалідністю в Україні

Рік	Кількість осіб з інвалідністю (тис.)	Примітки
2019	2 659,7	дані для 2019 р.
2020	2 703	приріст ~1,63%
2021	2 724,1	приріст ~0,78%
2022	2 725,8	станом на 01.01.2022
2023	понад 2 700	станом на 01.01.2023
2024	близько 3 000	оцінка з урахуванням війни

Джерело: складено автором на основі [41].

Останніми роками проблема забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні набуває дедалі більшої актуальності, що зумовлено як демографічними тенденціями, так і впливом воєнних дій. Систематичне вивчення динаміки чисельності цієї категорії населення є важливим для формування державної політики у сфері соціального захисту, охорони здоров'я, реабілітації, а також для розроблення інклюзивних стратегій розвитку регіонів. Відповідно до офіційних статистичних та аналітичних джерел, кількість осіб з інвалідністю в Україні щороку поступово зростає, що свідчить як про поглиблення соціальних проблем, так і про підвищення рівня медико-соціального обліку [17].

Згідно з даними аналітичного порталу *skilky-skilky.info*, у 2019 році в Україні налічувалося 2 659,7 тис. осіб з інвалідністю. У 2020 році їх кількість збільшилася до 2 703 тис., що становить приріст на 1,63 % порівняно з попереднім роком. У 2021-2022 роках спостерігається тенденція до стабілізації показника – 2 724-2 726 тис. осіб, що можна пояснити відносною сталістю демографічних процесів та незмінністю методології статистичного обліку.

Проте вже з 2023 року відзначається нова соціальна реальність: за інформацією Міністерства охорони здоров'я, понад 2,7 млн українців мають встановлену інвалідність, а у 2024 році кількість осіб із такими статусами перевищує 3 млн. Це свідчить про суттєве зростання внаслідок військових травм, поранень, психологічних розладів та інших наслідків повномасштабної війни.

Аналіз динаміки показує, що в структурі інвалідності в Україні зростає частка осіб працездатного віку, що суттєво впливає на трудовий потенціал країни. З одного боку, це створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення, з іншого – актуалізує потребу в інтеграції людей з інвалідністю у всі сфери суспільного життя. Державна політика має бути спрямована на матеріальну підтримку та на створення інклюзивного середовища, розвиток реабілітаційних послуг, підвищення доступності освіти та працевлаштування. Показовим є зростання інтересу бізнесу до соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на створення інклюзивних робочих місць, особливо у сфері гостинності, туризму, громадського харчування.

У контексті євроінтеграційних процесів та зобов'язань України щодо реалізації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, важливим є наближення українських стандартів до європейських. Зокрема, у ЄС ключовим напрямом соціальної політики є забезпечення рівних можливостей, недискримінації та активної участі людей з інвалідністю у соціально-економічному житті. Для України цей досвід є надзвичайно важливим у розбудові сучасної системи інклюзії, яка передбачає захист та активізацію людського капіталу [22]. Поступове зростання кількості осіб з інвалідністю вимагає комплексного підходу, що включає міжвідомчу взаємодію, розвиток партнерства держави, громади та бізнесу, а також удосконалення механізмів статистичного моніторингу.

Отже, динаміка кількості осіб з інвалідністю в Україні за 2019-2024 роки відображає статистичну тенденцію та глибокі соціально-економічні зміни, що відбуваються в умовах війни та трансформації системи соціального захисту. Вона є індикатором стану здоров'я нації, рівня соціальної стабільності та

зрілості державної політики у сфері прав людини. Подальший аналіз цієї динаміки має стати підґрунтям для формування цільових програм соціальної реабілітації, адаптації та зайнятості осіб з інвалідністю, а також інтеграції принципів інклюзії у всі стратегічні напрями державного управління.

Таким чином, в Україні спостерігається стійке зростання чисельності людей з обмеженими можливостями, що безпосередньо впливає на структуру попиту на туристичні та рекреаційні послуги. Зокрема, у період з 2019 до 2024 року кількість осіб з інвалідністю зростає майже на 340 тис., перевищивши позначку 3 млн осіб, що свідчить про соціальну вразливість значної частини населення та про формування нового сегмента споживачів, для якого туризм повинен створити доступне середовище та адаптовані сервіси.

З позиції організаційно-проектного підходу зазначена динаміка є підставою для удосконалення моделей управління туристичною інфраструктурою, орієнтованих на принципи універсального дизайну. Збільшення кількості осіб з інвалідністю потребує проектування безбар'єрних маршрутів, розроблення адаптованих екскурсійних програм, створення спеціалізованих гідівських послуг і систем підтримки подорожей. Туристичні підприємства мають впроваджувати інноваційні рішення у сфері логістики, цифровізації сервісів, онлайн-бронювання, що враховують індивідуальні потреби осіб із порушеннями опорно-рухового апарату, зору чи слуху [50].

Така статистична тенденція акцентує увагу на важливості інституційно-фінансового забезпечення інклюзивного туризму. Зростання кількості людей з інвалідністю вимагає посилення ролі держави, органів місцевого самоврядування та бізнес-структур у фінансуванні проектів доступності – реконструкції готелів, санаторіїв, туристичних центрів, транспорту, інформаційних порталів. Такий підхід передбачає інтеграцію питань інклюзії в регіональні програми розвитку туризму та реалізацію грантових ініціатив, підтриманих ЄС, Програмою «Доступна Україна» та іншими фондами.

Проблеми, що впливають на розвиток безбар'єрного туризму в Україні систематизовано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. – Проблеми, що впливають на розвиток безбар'єрного туризму України

Проблема	Зміст проблеми
Недостатня адаптація інфраструктури	Низький рівень доступності готелів, транспортних вузлів, музеїв та туристичних маршрутів; відсутність пандусів, ліфтів, тактильних елементів та навігації.
Брак фінансування	Обмежені інвестиції у модернізацію туристичних об'єктів та у впровадження універсального дизайну; низький рівень державної підтримки інклюзивних проєктів.
Недостатня підготовка персоналу	Брак спеціальних навчальних програм для працівників туристичної сфери; відсутність навичок інклюзивної комунікації та супроводу туристів з інвалідністю.
Слабка цифрова доступність	Брак інклюзивних сайтів, мобільних сервісів, онлайн-карт доступності, адаптованих інформаційних ресурсів (аудіоописи, субтитри, жестова мова).
Транспортні бар'єри	Обмежена доступність громадського транспорту; низька частка низькопідлогових автобусів, відсутність підйомників на вокзалах та тактильних маршрутів.
Низька обізнаність суспільства	Соціальні бар'єри, упередження та недостатній рівень інклюзивної культури у туристичній сфері.
Фрагментарність державної політики	Відсутність системної, комплексної державної програми розвитку безбар'єрного туризму; не синхронізованість дій між регіонами.
Недостатня взаємодія стейкхолдерів	Слабка координація між владою, бізнесом, громадами та громадськими організаціями; обмежений досвід реалізації інклюзивних партнерських проєктів.

Джерело: систематизовано автором на основі [23].

Розвиток безбар'єрного туризму в Україні стримується комплексом інфраструктурних проблем, серед яких найбільш ваговою є недостатня адаптація туристичних об'єктів та міського середовища до потреб людей з інвалідністю. У багатьох містах і туристичних центрах відсутні пандуси відповідних стандартів, тактильні елементи, доступні санітарні приміщення, ліфти та звукова навігація. Низький відсоток інклюзивних готелів і музеїв суттєво обмежує можливість людей з порушеннями опорно-рухового апарату, зору чи слуху повноцінно користуватися туристичними послугами. Такі бар'єри ускладнюють навіть базовий досвід туристичного сервісу – пересування, огляд визначних місць, участь у екскурсіях.

Не менш значущим чинником є брак фінансування, що унеможливорює системну модернізацію туристичних об'єктів та впровадження універсального дизайну. Інвестиції в інклюзивність залишаються низькими як на державному, так і на місцевому рівнях, що зумовлює фрагментарність інфраструктурних

змін [6]. Додаткову складність створює недостатня підготовка персоналу туристичної сфери: працівники часто не володіють навичками інклюзивної комунікації, не знають принципів супроводу людей з різними видами інвалідності й не мають досвіду роботи з такими туристами. Це створює бар'єри фізичного та соціального характеру.

Вагомою проблемою є також слабка цифрова доступність туристичного сектору. Значна частина туристичних сайтів, онлайн-карт, мобільних застосунків та інформаційних сервісів не адаптовані для людей із порушеннями зору, слуху чи когнітивними особливостями. Відсутність аудіоописів, субтитрів, жестової мови та версій текстів легкого читання знижує доступність інформації та обмежує можливість планування подорожі. До цього додаються транспортні бар'єри, а саме: недостатня кількість низькопідлогового транспорту, відсутність підйомників на вокзалах, непристосованість міжміських перевезень, що є одними з перепон для туристів з інвалідністю.

Суттєвий вплив на розвиток безбар'єрного туризму має й недостатня координація між ключовими стейкхолдерами – державними органами, місцевими громадами, бізнесом та громадськими організаціями. Через відсутність цілісної державної програми інклюзивного туризму реалізуються переважно поодинокі ініціативи, які не формують системних змін. Низька обізнаність суспільства щодо інклюзії та потреб людей з інвалідністю також сприяє збереженню бар'єрів, упереджень та недостатнього попиту на інклюзивні послуги [27]. Комплексний вплив таких проблем вимагає стратегічного підходу, спрямованого на реформування інфраструктури, підготовку персоналу, розвиток цифрових сервісів і посилення взаємодії.

Пропонуємо застосувати методику визначення доступності туристичної інфраструктури, яка базується на відносних показниках доступності, що визначаються як частка адаптованих інфраструктурних об'єктів від їх загальної кількості. Для аналізу на глобальному рівні доцільно навести середні значення доступності готельної інфраструктури, музеїв та транспорту серед чотирьох розвинених країн. Індекс безбар'єрності визначався шляхом нормування

середнього значення доступних об'єктів за шкалою 0-10. Для регіонального аналізу України доцільно застосувати аналогічний підхід (показники розраховуємо як відсоток адаптованих об'єктів у кожній області). Така методика дозволяє порівнювати регіони та країни з різною кількістю інфраструктурних елементів. Рівень доступності туристичної інфраструктури у деяких країнах представлено в таблиці

Таблиця 2.3. – Рівень доступності туристичної інфраструктури у деяких країнах

Країна	% доступних готелів	% доступних музеїв	% доступного транспорту	Індекс безбар'єрності (0-10)
Україна	18	22	15	3.5
Німеччина	65	72	81	8.8
Канада	59	70	79	8.5
Японія	54	68	83	8.7
Польща	48	55	62	7.0

Джерело: складено автором на основі [7].

Порівняння основних показників показує, що Україна суттєво відстає від провідних європейських та світових країн за рівнем інклюзивності туристичної інфраструктури. Найбільшим бар'єром залишається громадський транспорт. За цими показниками видно, що Україна значно відстає від провідних країн світу, особливо за рівнем доступності транспорту, що є важливим бар'єром для туристів з інвалідністю. Середні показники доступності становлять – 56,5% готелів, 66,2% музеїв, 76,2% транспорту. Порівняно з ними, Україна відстає на 38,5 п.п. у готелях, 44,2 п.п. у музеях і 61.2 п.п. у транспорті. Доступність туристичних об'єктів в регіонах України представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4. – Доступність туристичних об'єктів в регіонах України

Регіон	Доступні готелі (%)	Доступні туристичні об'єкти (%)	Доступність транспорту (%)
Київська область	35	40	28
Львівська область	30	38	25
Одеська область	28	35	20
Івано-Франківська область	22	33	18
Запорізька область	15	20	10
Волинська область	18	26	14

Джерело: складено автором на основі [19].

Волинська область має середні показники доступності – 18% адаптованих готелів, 26% туристичних об'єктів та 14% доступного транспорту, що свідчить про поступовий розвиток безбар'єрної інфраструктури, проте наявні значні резерви для покращення.

Таким чином, аналіз динаміки розвитку безбар'єрного туризму в Україні свідчить про поступове формування інклюзивної моделі туристичних послуг, хоча загальний темп змін залишається помірним. Поступове зростання уваги до європейських стандартів доступності та формування суспільного запиту на безбар'єрність стали передумовою позитивної динаміки у наступні роки. Найбільш інтенсивний розвиток спостерігався у 2019-2021 рр., що було зумовлено активізацією державних ініціатив у сфері інклюзивності, розвитком внутрішнього туризму та зростанням конкуренції між туристичними компаніями. У цей період бізнес почав впроваджувати доступні сервіси, адаптувати туристичні маршрути, розширювати цифрові можливості для людей з інвалідністю та співпрацювати з громадськими організаціями. Результатом стало суттєве підвищення інклюзивності туристичного середовища, що наблизило Україну до світових тенденцій розвитку доступного туризму. Події 2022 р. спричинили тимчасове падіння активності у сфері безбар'єрного туризму через руйнування інфраструктури та скорочення фінансових ресурсів.

Проблеми розвитку безбар'єрного туризму в Україні мають комплексний характер і охоплюють інфраструктурні, соціальні, фінансові та управлінські аспекти. Низький рівень адаптації туристичних об'єктів, недостатня інклюзивність транспорту, брак фінансування, слабка цифрова доступність і відсутність системної державної політики формують значні бар'єри для участі людей з інвалідністю в туристичній діяльності. Для подолання цих викликів необхідні цілеспрямовані інвестиції, удосконалення нормативних стандартів, підготовка персоналу та посилення міжсекторної співпраці, що забезпечить реальні передумови для створення інклюзивного туристичного середовища в Україні.

2.2. Аналіз практик організації доступних туристичних послуг

Практики організації доступних туристичних послуг у світі охоплюють широкий спектр підходів, що спрямовані на забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. На глобальному рівні сформовано комплексні стандарти доступності (ISO 21902:2022, рекомендації UNWTO), які визначають вимоги до інфраструктури, сервісу, транспорту, інформаційної доступності та управління туристичними потоками. Однією з найбільш поширених практик є застосування принципу універсального дизайну, що передбачає створення середовища, яке є комфортним для всіх користувачів без необхідності додаткових адаптацій. У багатьох країнах ЄС, США та Японії універсальний дизайн впроваджується на рівні державних політик і є обов'язковою умовою для будівництва нових туристичних об'єктів, модернізації готелів, транспортних вузлів та рекреаційних територій.

Важливою практикою, що активно застосовується у провідних туристичних дестинаціях, є створення спеціалізованих туристичних маршрутів та продуктів, адаптованих під потреби різних груп інвалідності [35]. Наприклад, у Канаді та Австралії широко використовуються “сенсорні маршрути” для людей з порушеннями зору, які включають тактильні елементи, аудіоописи, логічні системи навігації. У європейських столицях розвинена система інклюзивних культурних програм: виставки з жестовою мовою, театральні постановки з аудіодискрипцією, екскурсії у форматі «легкого читання». Такі практики забезпечують доступ до культурної спадщини та сприяють соціальній інтеграції людей з інвалідністю, формуючи в суспільстві толерантність та інклюзію.

Окреме місце у світовому контексті займає цифрова інклюзія туристичних сервісів. У багатьох країнах створено національні платформи доступності, які містять інформацію про адаптовані готелі, музеї, маршрути, транспорт, санітарні зони. Прикладами є французький портал *HandiTourisme*,

британська система *AccessAble*, японська цифрова мапа *Barrier-Free Travel*. Завдяки таким платформам туристи з інвалідністю можуть самостійно планувати подорожі, отримувати актуальні дані про доступність, переглядати фото- та відеоінструкції. У туристичних системах активно застосовуються технології доповненої реальності та віртуальної реальності, що дозволяють туристам попередньо ознайомитися з простором, що особливо важливо для осіб із когнітивними порушеннями, аутизмом або високою чутливістю до стресу. Цифровізація стає одним із ключових чинників доступного туризму, оскільки дає змогу мінімізувати бар'єри, пов'язані з інформаційною недоступністю [42].

Практики організації доступного транспорту також формують основу безбар'єрного туристичного середовища. Розвинені країни впроваджують системи низькопідлогового транспорту, підйомники на залізничних платформах, доступні таксі, інформатори зі звуковим та світловим супроводом. Наприклад, у Німеччині майже 90% міського транспорту є адаптованим, а у Токіо всі станції метро оснащені ліфтами та тактильними доріжками. Інноваційні рішення, такі як автоматичні системи розгортання пандусів, мобільні застосунки для виклику доступного транспорту, інтелектуальні зупинки, сприяють ефективній інтеграції людей з інвалідністю в туристичні потоки. Це свідчить про те, що транспортні рішення є критичним елементом у забезпеченні повноцінної туристичної мобільності.

В Україні практики організації доступного туризму перебувають на етапі активного становлення. Значне поширення мають локальні ініціативи: адаптація музеїв у Львові, безбар'єрні маршрути в Києві, інклюзивні екостежки в Карпатах, проекти з цифрової доступності у Волинській та Хмельницькій областях. Важливим є те, що приватні туристичні компанії та громадські організації все частіше впроваджують проекти соціального туризму, інклюзивні екскурсії, навчання гідів та волонтерів [21]. Однак ці практики здебільшого мають точковий характер і не охоплюють національної мережі туристичних об'єктів, що свідчить про необхідність державної координації та законодавчого стимулювання.

Проблемним аспектом української практики залишається недостатня інтеграція універсального дизайну в процеси проєктування нових туристичних об'єктів. Часто адаптація інфраструктури відбувається постфактум, що робить її менш ефективною та дорожчою. Також значною проблемою є нестача кваліфікованого персоналу: гідів, екскурсоводів, працівників готелів і транспортних компаній не завжди знають стандарти супроводу та правила інклюзивної комунікації. На відміну від європейських країн, де такі курси є обов'язковими, в Україні професійна підготовка лише починає привертати увагу.

Попри наявні труднощі, українські практики доступного туризму поступово наближаються до міжнародних стандартів. Зростає кількість інклюзивних заходів, фестивалів, екскурсій; активно впроваджуються цифрові рішення, зокрема мобільні застосунки доступності; розвивається співпраця з громадськими організаціями людей з інвалідністю, що свідчить про формування стійкої тенденції, у межах якої безбар'єрний туризм розглядається як соціальна потреба та як перспективний напрям економічного зростання, здатний розширити цільові аудиторії та посилити конкурентоспроможність туристичних дестинацій України [11]. Порівняння кращих практик України та світу щодо забезпечення доступності, представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5. – Порівняльна таблиця практик України та світу

Напрямок практики	Україна	Світові практики
Інфраструктура	Локальні адаптовані маршрути, часткова ДБН адаптація, слабка навігація.	Універсальний дизайн, повна адаптація транспорту і громадських просторів.
Культурні маршрути	Окремі інклюзивні екскурсії, аудіогідів у великих містах.	Регулярні екскурсії з жестовою мовою, аудіодискрипцією, легким читанням.
Цифрова доступність	Окремі локальні карти доступності.	Національні цифрові платформи доступності
Підготовка персоналу	Відсутність обов'язкових навчальних програм.	Системні курси й сертифікація за міжнародними стандартами.
Соціальні проекти	Локальні ініціативи національних громадських об'єднань.	Національні програми соціального туризму для маломобільних груп.

Джерело: складено автором на основі [14].

Коли провідні країни світу (ЄС, Канада, Японія, Австралія) впроваджують комплексні системи універсального дизайну на рівні всієї туристичної інфраструктури, від транспорту до музеїв і громадських просторів, в Україні інклюзивні рішення залишаються переважно локальними та нерівномірними. Світова практика характеризується чіткими стандартами доступності, високим рівнем цифрової інтеграції, створенням національних платформ доступності та обов'язковою підготовкою персоналу. В Україні ж адаптація інфраструктури та впровадження цифрових сервісів мають фрагментарний характер, значною мірою залежать від ініціатив місцевої влади або громадських організацій, а державна політика підтримки безбар'єрного туризму ще не сформована в комплексному вигляді.

Україна вже робить кроки у сферах адаптації культурних об'єктів, впровадження інклюзивних екскурсій та створення локальних карт доступності. Однак для досягнення рівня провідних дестинацій необхідні системні інвестиції у транспортну доступність, цифровізацію туристичних сервісів, професійну підготовку кадрів та координацію між владою, бізнесом і громадським сектором [30]. Наприклад, у 2024 році ініціатива ЛУН (українська цифрова компанія, що спеціалізується на створенні онлайн-сервісів для пошуку нерухомості та аналітики ринку житла) у межах проекту «Бізнес без бар'єрів», реалізувала масштабне наповнення інтерактивної *Мапа безбар'єрності*, що охопило понад 8 700 локацій у 23 областях України – зокрема житлові будинки, магазини, кав'ярні, парки, освітні заклади, зупинки громадського транспорту. За допомогою чеклистів, розроблених ЛУН спільно з ГО «Безбар'єрність», зібрано дані про фізичну доступність об'єктів, а фільтри та фото забезпечують зручний пошук для усіх категорій споживачів – і, отже, створюють передумови для формування комфортного та інклюзивного міського середовища (рис. 2.2).

Стан безбар'єрності в Україні перебуває на етапі активного формування та системного розвитку, про що свідчить зростаюча увага державних і місцевих органів влади, бізнесу та громадського сектору до питання доступності міського простору. Сьогодні в багатьох містах поступово покращуються умови

фізичного доступу до житлових будинків, закладів торгівлі, кафе, парків, освітніх установ, транспортних зупинок та інших важливих об'єктів [12]. Разом з тим, повна доступність залишається нерівномірною: у великих містах та обласних центрах зміни відбуваються швидше, тоді як у малих громадах рівень адаптації часом є недостатнім або фрагментарним.

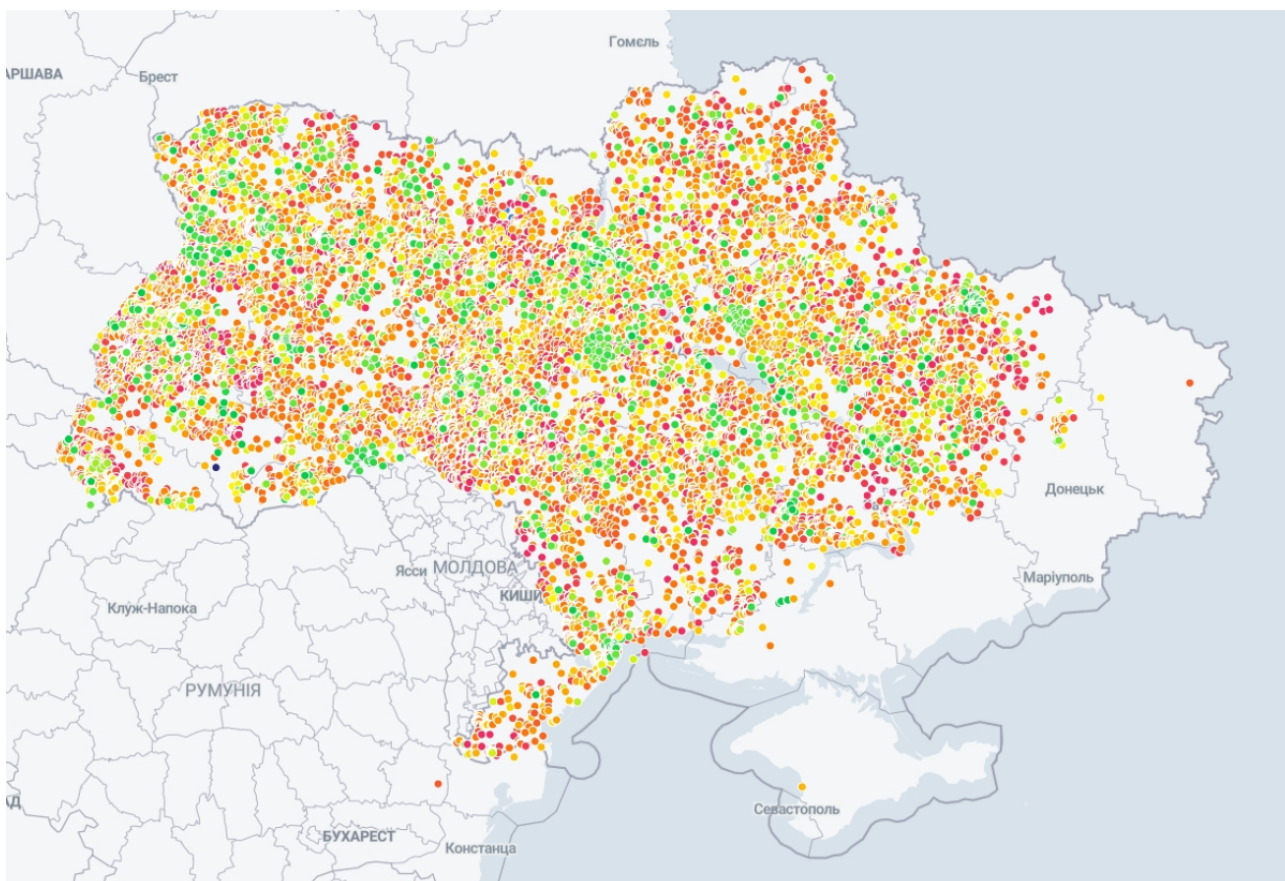

Рисунок 2.2. Мапа безбар'єрності України станом на 2025 р.

Джерело: складено автором на основі [28].

Загалом, сучасний стан безбар'єрності в Україні можна охарактеризувати як системно поліпшуваний, але такий, що потребує подальших комплексних інвестицій, широкого залучення бізнесу, єдності стандартів і посилення контролю за дотриманням норм доступності. Запуск Мапи безбар'єрності став важливим кроком до підвищення прозорості, обізнаності населення та мотивації міст модернізувати інфраструктуру, створюючи рівні можливості для людей з інвалідністю, літніх осіб, батьків із дитячими візками, туристів та інших груп, для яких фізична доступність є критично важливою.

Проведений аналіз показує, що організація доступних туристичних послуг у світі ґрунтується на системному впровадженні універсального дизайну, цифрових технологій та державних стратегій інклюзії. Україна перебуває на етапі поступового становлення доступного туризму, проте потребує масштабніших реформ та інвестицій. Основні відставання спостерігаються у сферах транспортної доступності, цифрових сервісів та професійної підготовки персоналу. Позитивними тенденціями є розвиток локальних інклюзивних маршрутів, адаптація музеїв та проведення інклюзивних культурних заходів. Для досягнення відповідності міжнародним стандартам Україні необхідно впровадити комплексну державну програму безбар'єрного туризму, забезпечити міжсекторну співпрацю, розширити фінансування та активізувати цифрову трансформацію туристичних послуг [5]. Це дозволить створити конкурентоспроможне інклюзивне середовище для всіх груп туристів.

Стан безбар'єрності в Україні поступово покращується завдяки активним діям держави, місцевих громад, бізнесу та громадських ініціатив, таких як Мапа безбар'єрності від ЛУН. Масштабне оцифрування об'єктів у більшості регіонів країни створює підґрунтя для системного аналізу доступності та сприяє формуванню відкритого, інклюзивного міського середовища. Разом із тим, результати моніторингу демонструють нерівномірність розвитку безбар'єрності між великими містами та малими громадами, а також збереження низки критичних бар'єрів у транспорті, громадських просторах та будівлях. Це свідчить про необхідність подальших комплексних змін – від удосконалення нормативної бази та контролю за її виконанням до інвестицій у адаптацію інфраструктури та підвищення рівня суспільної відповідальності. Таким чином, формування безбар'єрного простору в Україні є динамічним процесом, який уже демонструє значні досягнення, але потребує сталого розвитку та послідовної підтримки для забезпечення рівних можливостей для всіх груп населення.

2.3. Дослідження бар'єрів і проблем функціонування інклюзивного туризму (на прикладі м. Луцьк)

Сучасний розвиток туристичної індустрії вимагає врахування потреб усіх категорій туристів, включно з людьми з інвалідністю та іншими маломобільними групами населення. Інклюзивний туризм формується на основі принципів рівності, універсального дизайну та доступності, проте його ефективне функціонування часто ускладнюється численними бар'єрами. Такі бар'єри можуть мати фізичний, організаційний, інформаційний, соціальний або фінансовий характер, що створює комплексні перешкоди на всіх етапах туристичної подорожі – від планування маршруту до отримання послуг та участі у культурних заходах. Незважаючи на позитивні тенденції, розвиток адаптованих маршрутів, створення інклюзивних сервісів, активність громадських організацій, туристична сфера все ще стикається зі значними системними проблемами: низьким рівнем доступності транспорту та готелів, недостатньою підготовкою персоналу, слабкою цифровою інклюзією, нерозвиненістю нормативної бази [29]. Аналіз цих бар'єрів є важливим для визначення основних напрямів удосконалення туристичних послуг, окреслення інвестиційних пріоритетів і впровадження інновацій, спрямованих на створення повністю доступного й інклюзивного туристичного середовища.

Стан безбар'єрності у Волинській області характеризується поступовим розвитком та розширенням доступних практик, що підтверджується включенням регіону до загальноукраїнської Мапи безбар'єрності. Місто Луцьк як адміністративний центр демонструє найвищий рівень цифровізації даних про доступність: на інтерактивній мапі відображені пандуси, понижені бордюри, адаптовані світлофори, доступні зупинки та інші елементи інфраструктури, необхідні маломобільним групам населення. Наявність такого інструменту підсилює прозорість та дозволяє мешканцям і гостям швидше знаходити безбар'єрні локації.

Разом з тим, безбар'єрність області розвивається нерівномірно, якщо у великих містах та центрах громад спостерігається активний рух у напрямі інклюзивності, то у малих територіальних громадах рівень адаптації інфраструктури часто залишається недостатнім. У низці населених пунктів зберігаються бар'єри, пов'язані з відсутністю пандусів, тактильних елементів, адаптованих входів до закладів і санітарних приміщень, що свідчить про різний рівень спроможності та інституційної готовності громад до впровадження безбар'єрних рішень. Потребою регіону є систематизація та поглиблення даних про доступність, проведення детальної інвентаризації об'єктів, оцінка їх відповідності стандартам, аналіз бар'єрів та визначення пріоритетів для фінансування [40]. Окрему увагу варто приділити сільським громадам, де інклюзивність інфраструктури розвинена найменше. Важливим напрямом є і подальше оновлення даних на Mapі безбар'єрності, що дозволить відстежувати динаміку змін у реальному часі. Загалом безбар'єрність у Волинській області формується як системна політика, проте рівень її реалізації потребує подальшого посилення. Наявність цифрових інструментів, активний моніторинг та залучення громади створюють основу для якісних перетворень, але сталий прогрес можливий лише за умови комплексних інфраструктурних інвестицій, освітніх програм для працівників різних сфер та узгоджених дій органів влади, бізнесу й громадськості.

Стан безбар'єрності у місті Луцьк має важливе значення для розвитку сучасного туристичного середовища, оскільки доступний простір є основою якісних туристичних послуг для людей з інвалідністю, літніх гостей, сімей з дитячими візками, іноземних туристів та інших груп з особливими потребами. Завдяки участі міста у загальнонаціональному проєкті Мапа безбар'єрності, Луцьк отримав можливість системно фіксувати рівень доступності своїх туристичних локацій: історичних пам'яток, музеїв, парків, закладів харчування, зупинок громадського транспорту [6]. Наявність публічного цифрового інструменту дозволяє туристам заздалегідь планувати маршрути та обирати ті

об'єкти, які мають зручні входи, пандуси, доступні вбиральні, тактильні елементи чи звукові сигнали.

Проведений аналіз показує, що стан доступності туристично привабливих просторів міста є нерівномірним. Центральна історична частина, де розташовані основні атракції Луцька, Луцький замок, музейні комплекси, культурні центри, частково адаптована, однак зберігаються бар'єри, пов'язані зі старою забудовою, рельєфом та обмеженим простором. Деякі туристичні заклади, кав'ярні, сувенірні крамниці мають маркери доступності, але далеко не всі відповідають сучасним стандартам інклюзивності. Ситуація у віддаленіших районах, де також можуть розташовуватися об'єкти рекреації чи зелені зони, є ще менш рівномірною: адаптаційні елементи присутні вибірково, а частина просторів залишається недоступною для маломобільних туристів.

Туристичний розвиток безбар'єрності в Луцьку є соціальною вимогою та вагомою конкурентною перевагою. Доступні маршрути, інклюзивні музеї, безбар'єрні громадські простори та транспорт значно розширюють цільову аудиторію міста, сприяють зростанню туристичних потоків і покращенню іміджу Луцька як сучасної європейської дестинації. Тому важливим напрямом є створення комплексних туристичних продуктів, які враховують потреби людей з різними видами обмежень, від доступних екскурсій до сервісної підготовки персоналу закладів гостинності. Цифрові дані мапи можуть стати основою для розроблення безбар'єрних туристичних маршрутів, позначення критичних точок та планування модернізації інфраструктури [45].

Отже, Луцьк має значний потенціал формувати інклюзивну туристичну пропозицію, проте для цього необхідні системні удосконалення фізичного середовища, оновлення даних про доступність та активна взаємодія влади, туристичного бізнесу та громади. Забезпечення безбар'єрності стане інструментом соціальної рівності та важливим чинником посилення конкурентоспроможності туристичної дестинації.

Луцькими дослідниками [17], проведено аналіз рівня доступності історико-культурних об'єктів та готельних закладів Луцька відповідно до технічних вимог і стандартів, визначених чинними нормативно-правовими актами. Оцінювання охоплювало перевірку наявності документів, що засвідчують відповідність інклюзивним нормам, використання міжнародних позначень доступності, зручність і безпечність входу, стан та безпечність сходових маршів, облаштуваність пандусами, наявність табличок із шрифтом Брайля, а також рівень підготовленості персоналу до обслуговування осіб з особливими потребами. Відповідність об'єктів історико-культурної спадщини міста Луцька щодо доступності для осіб з особливими потребами у місті Луцьку представлено на рис. 2.3.

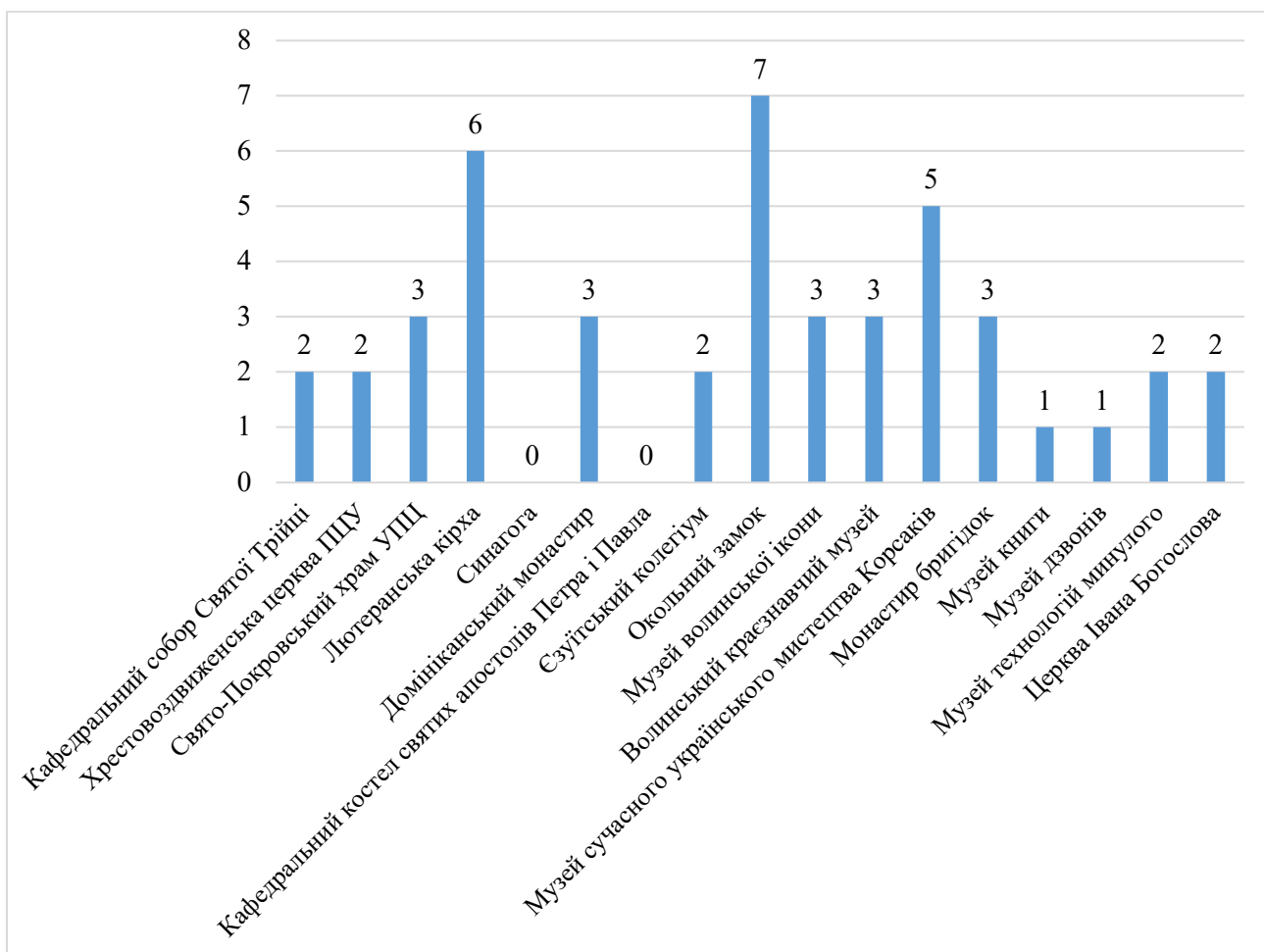

Рисунок 2.3. Відповідність об'єктів історико-культурної спадщини міста Луцька елементам безбар'єрності

Джерело: складено автором на основі [33].

У місті Луцьку рівень доступності об'єктів історико-культурної спадщини та туристичної інфраструктури для осіб з особливими потребами характеризується суттєвою нерівномірністю, що видно зі співвідношення кількості виконаних критеріїв безбар'єрності серед ключових локацій. Найвищий показник, 7 виконаних умов доступності, має лише Окольний замок, що свідчить про системну модернізацію її території та інфраструктури, інтеграцію пандусів, зручних підходів, рівного покриття та, ймовірно, адаптованої навігації. Значно нижчий, але все ж відносно прийнятний рівень доступності демонструють об'єкти, що мають 4 виконані критерії (Волинський краєзнавчий музей, Синагога, Замоквий міст, Лютеранська кірха). Лише два об'єкти (Окольний замок та Музей сучасного українського мистецтва Корсаків) мають офіційні документи, що засвідчують відповідність вимогам ДБН або ISO щодо забезпечення доступності для осіб з інвалідністю. Зручний та безперешкодний доступ до території забезпечено лише в окремих локаціях, причому лише один об'єкт, Лютеранська кірха, оснащений пандусом, який відповідає нормативам, зокрема куту нахилу 8° та ширині 101 см. Аналіз також показує, що не на всіх об'єктах наявні безпечні та легкі у користуванні сходи, що додатково обмежує доступність для маломобільних груп. Це вказує на часткову доступність, адаптовані входи або прилеглі простори, однак інтер'єрні рішення чи інформаційні матеріали ще залишаються недостатньо пристосованими для маломобільних туристів.

Група об'єктів із 3 показниками відповідності (Кафедральний собор Святої Трійці, Костел Петра і Павла, Музей історії Луцького братства, Студентський парк) відображає типову проблему історичних міст – обмеженість можливостей для повної фізичної адаптації старовинних будівель через охоронний статус та архітектурні обмеження. У таких випадках можливі компенсаторні рішення: віртуальна реальність, інтерактивні стенди, цифрові гіді, що зменшують бар'єри сприйняття. Об'єкти з 2 критеріями відповідності (Монастир бернардинів, Музей-аптека, Церква Іоанна Богослова) демонструють мінімальний рівень доступності, який, імовірно, обмежується

лише простими елементами – відсутністю перепадів висот або можливістю наближення до території, тоді як внутрішній простір залишається недоступним.

Найпроблемнішими є локації з одним або жодним виконаним критерієм доступності (Музей дзвонів, Музей Волинської ікони та інші). Їхня повна або майже повна недоступність може пояснюватись як архітектурними обмеженнями, так і відсутністю інвестицій у модернізацію. Для туристів з інвалідністю ці об'єкти фактично виключені з потенційних маршрутів, що звужує пропозицію культурно-пізнавального туризму в місті. У науковому дискурсі це характеризується як бар'єр структурного типу, коли просторово-функціональна організація середовища не дозволяє забезпечити рівний доступ без комплексних реконструкцій.

З позиції туристичної інфраструктури й закладів розміщення у Луцьку можна припустити, що рівень їхньої доступності також неоднорідний і залежить, передусім, від року будівництва та обсягів інвестицій у модернізацію. Сучасні готелі й хостели, введені в експлуатацію після 2010 року, зазвичай мають 1-2 спеціалізовані номери, доступні входи та санвузли, тоді як більші, історично сформовані заклади переважно не обладнані для маломобільних гостей. З урахуванням кількості об'єктів культурної спадщини з низькими показниками безбар'єрності, можна зробити висновок, що загальний туристичний маршрут Луцька для осіб з інвалідністю поки залишається фрагментованим. Це формує виклик для міської туристичної політики, зокрема потребу у створенні безбар'єрних маршрутів, адаптації громадського простору між об'єктами та залученні приватного сектору до розвитку інклюзивної інфраструктури.

Таким чином, аналіз відповідності об'єктів спадщини безбар'єрному туризму засвідчує, що доступність у Луцьку має точковий характер, а об'єкти з високим рівнем адаптації поки є поодинокими. Науково обґрунтованою рекомендацією є впровадження системного підходу, який охоплюватиме просторове планування, стандартизацію рішень у межах туристичних кластерів, створення цифрових альтернатив для недоступних будівель та розвиток

адаптивних сервісів у закладах розміщення. Це дозволить сформувати повноцінне інклюзивне туристичне середовище, яке відповідатиме потребам усіх категорій відвідувачів.

Відповідність засобів розміщення елементам доступності для осіб з особливими потребами у місті Луцьку представлено на рис. 2.4.

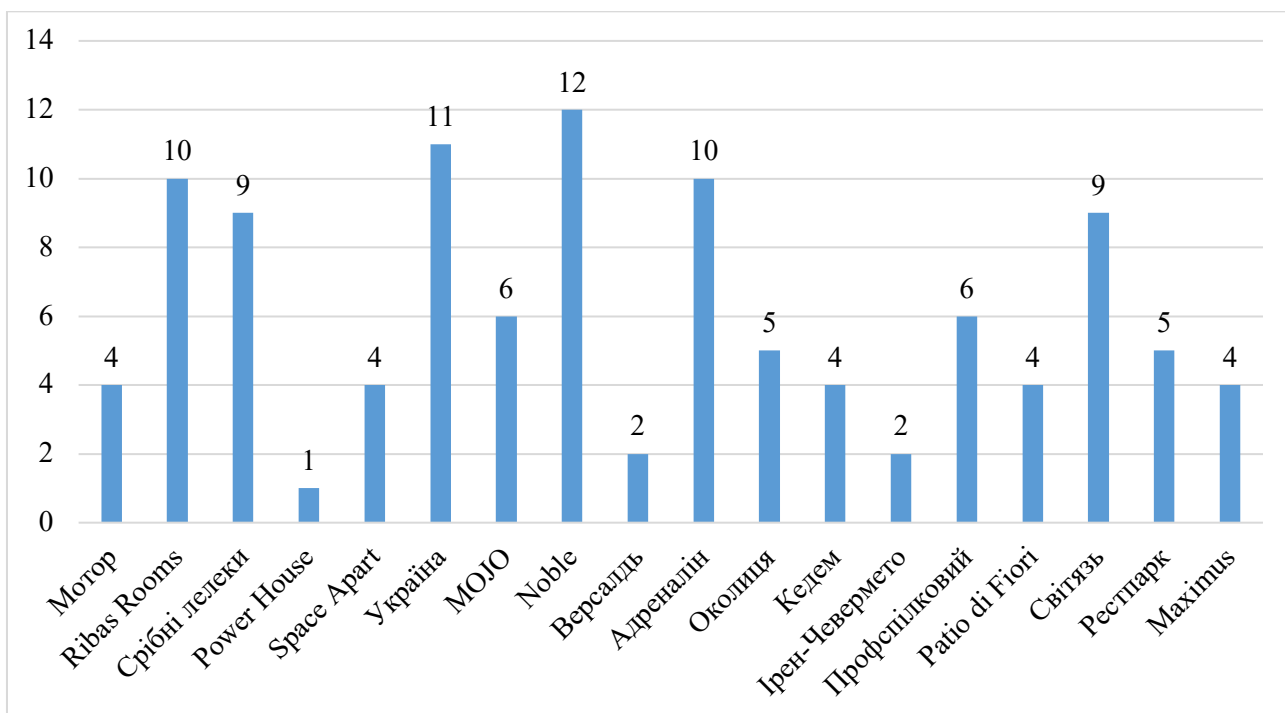

Рисунок 2.4. Відповідність засобів розміщення міста Луцька елементам безбар'єрності.

Джерело: складено автором на основі [46].

Наведені показники свідчать про значну їх варіативність, від мінімального рівня доступності до майже повної відповідності встановленим нормам. Найвищі показники мають готелі «Noble» (12 критеріїв), «Україна» (11 критеріїв) та «Patio di Fiori» (9 критеріїв), що може свідчити про системну роботу цих закладів над удосконаленням архітектурної та сервісної доступності – наявність пандусів, адаптованих входів, спеціальних номерів, доступних санвузлів, відповідної навігації та підготовленого персоналу. Заклади середнього рівня доступності, такі як «Maximus», «Sribni Leleky», «Svitiaz», мають від 4 до 10 виконаних критеріїв, що вказує на часткову адаптацію, проте

вони потребують доопрацювання інтер'єрів, удосконалення інформаційної доступності або покращення сервісних компетенцій.

Найнижчі показники спостерігаються у таких засобів розміщення, як Power House (1 критерій), Drive (2 критерії), Iren (2 критерії) та кількох інших закладів із результатами на рівні 4-5 критеріїв. Це свідчить про відсутність системного підходу до забезпечення безбар'єрності: доступність може бути забезпечена лише частково або обмежена зовнішньою інфраструктурою, тоді як внутрішні приміщення, санвузли та шляхи переміщення залишаються недоступними для маломобільних груп.

Загалом представлений графік відображає значну диференціацію рівня інклюзивності в закладах розміщення Луцька. Лише невелика частина готелів відповідає більшості вимог доступності, тоді як значна кількість закладів демонструє лише базовий або низький рівень відповідності. Це підкреслює потребу в розробці єдиних міських стандартів доступності, системних інвестиціях у реконструкцію, а також підвищенні обізнаності власників засобів розміщення щодо сучасних інклюзивних практик.

Таким чином, інклюзивність туристичної інфраструктури у місті Луцьк залишається нерівномірною та фрагментарною. Лише окремі готелі демонструють високий рівень відповідності вимогам безбар'єрності, що свідчить про цілеспрямовані інвестиції у модернізацію та дотримання сучасних нормативів. Більшість закладів забезпечують лише часткову доступність або мають низькі показники, що вказує на відсутність системного підходу та потребу у комплексних змінах як у фізичному просторі, так і у професійній підготовці персоналу. Така ситуація формує бар'єри для осіб з особливими потребами та обмежує потенціал Луцька як інклюзивної туристичної дестинації. Отже, подальший розвиток міста у напрямі безбар'єрного туризму має ґрунтуватися на впровадженні єдиних стандартів доступності, модернізації матеріально-технічної бази закладів розміщення та активній взаємодії органів влади й бізнесу для створення повноцінного інклюзивного середовища.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОЄКТНИХ РІШЕНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМ

3.1. Концепція формування інклюзивної туристичної дестинації

Формування інклюзивної туристичної дестинації є одним із ключових напрямів сучасного розвитку туризму, оскільки забезпечення рівного доступу до туристичних ресурсів стає визначальною умовою соціально відповідальної та конкурентоспроможної туристичної індустрії. У світовій практиці інклюзивність розглядається як стратегія, що поєднує просторову доступність, адаптивні сервіси, інклюзивну комунікацію та врахування потреб усіх груп населення, зокрема маломобільних осіб, людей з інвалідністю, сімей з дітьми, літніх туристів та інших вразливих категорій. В українських реаліях актуальність цієї проблематики зростає на тлі процесів європейської інтеграції, відновлення територій та модернізації інфраструктури в умовах воєнного часу, що вимагає переосмислення підходів до організації туристичного простору відповідно до принципів універсального дизайну та безбар'єрності.

Інклюзивна туристична дестинація передбачає фізичну адаптацію інфраструктури та створення комплексної екосистеми, у якій туристи з різними потребами можуть отримати якісний, комфортний та безпечний досвід. Такий підхід охоплює архітектурну доступність об'єктів, інклюзивність транспортних маршрутів, доступність інформації, підготовленість персоналу, а також технологічну підтримку у вигляді цифрових сервісів. Важливим аспектом є формування позитивних соціальних установок та усвідомлення важливості інклюзивності як суспільної цінності. Тому, формування інклюзивної туристичної дестинації – це технічне завдання та стратегічний процес, що передбачає міжсекторальну взаємодію влади, бізнесу, громадських організацій та місцевих спільнот (рис. 3.1).

Рисунок 3.1. Концепція формування інклюзивної туристичної дестинації

Джерело: складено автором.

Концепція формування інклюзивної туристичної дестинації, являє собою цілісну модель, що поєднує структурні, функціональні та територіальні компоненти розвитку безбар'єрного туризму. Центральною ланкою концепції виступають туристи з особливими потребами, навколо яких формується вся система управління, інфраструктурного забезпечення та адаптації туристичного середовища. Це відображає принцип людиноцентричності, що є основою у сучасних підходах до створення доступного та інклюзивного туристичного простору. Функціональна структура концепції включає систему управління інклюзивною туристичною дестинацією та реалізуючих суб'єктів, які забезпечують практичну реалізацію заходів з інклюзивності. Сюди належать туристичні оператори, заклади розміщення, органи місцевої влади, об'єкти культурної спадщини, перевізники та громадські організації. Важливим структурним елементом є туристично-рекреаційні ресурси, які окреслюють потенціал території, та інклюзивна інфраструктура, що включає доступні громадські простори, адаптовані архітектурні рішення, інформаційні та навігаційні системи.

Територіальна структура концепції охоплює такі елементи, як безбар'єрна дестинація, адаптована туристична громада, доступна дестинація, доступна інфраструктура та доступний туристичний маршрут. Ці компоненти визначають просторово-організаційну основу створення інклюзивного середовища та забезпечують рівні можливості для всіх категорій туристів. Вони відображають взаємодію соціальних, інфраструктурних та технологічних факторів, що формують інклюзивний туристичний продукт на рівні громади.

У зовнішньому контурі концепції визначено чинники формування інклюзивної та адаптивної туристичної дестинації, які включають проблеми розвитку туристичної інфраструктури, потреби та можливості туристично-рекреаційних ресурсів, а також ширші системні впливи – економічні, соціальні, нормативні та екологічні. Кінцевим результатом реалізації концепції є туристично-адаптивний ефект, що проявляється у підвищенні доступності, комфортності та безпеки перебування туристів з особливими потребами.

Таким чином, концепція формування інклюзивної туристичної дестинації представлена як багаторівнева система, що інтегрує управлінські механізми, інфраструктурні рішення та соціальну адаптацію з метою створення повноцінного, безбар'єрного й дружнього до всіх відвідувачів туристичного простору. Концепція базується на сучасних підходах до сталого розвитку, соціальної відповідальності та гуманізації туристичного простору. Вона спрямована на створення умов, за яких кожна людина, незалежно від фізичних, сенсорних чи когнітивних особливостей, може повноцінно брати участь у туристичних подорожах і взаємодіяти з культурними, природними та сервісними ресурсами території. У цьому контексті інклюзивність стає показником гуманності та прогресивності суспільства та важливим чинником підвищення конкурентоспроможності туристичної дестинації, що дозволяє розширити ринок послуг, залучити нові цільові групи та посилити імідж території як сучасного, відкритого й дружнього простору.

Вважаємо за доцільне на основі зазначеної концепції розробити модель організаційно-проектних рішень для забезпечення доступності туристичних маршрутів, оскільки вона дозволить систематизувати основні елементи управління, інфраструктурні параметри та функціональні зв'язки між усіма учасниками туристичного процесу. Така модель має об'єднувати стратегічні, просторові та технологічні рішення, що забезпечують формування повноцінного інклюзивного середовища на кожному етапі туристичного пересування, від планування подорожі до перебування на маршруті та доступу до об'єктів туристичного інтересу. У результаті впровадження такої організаційно-проектної моделі місто або територія отримує можливість створити окремі доступні об'єкти та цілісну мережу інклюзивних туристичних маршрутів, що забезпечує логічну, комфортну й безпечну мобільність туристів з особливими потребами. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичної дестинації, формуванню позитивного іміджу громади, а також розширенню туристичного потоку за рахунок категорій, які раніше були обмежені в можливості відвідувати такі маршрути.

3.2. Модель організаційно-проектних рішень для забезпечення доступності туристичних маршрутів

Формування доступних туристичних маршрутів є ключовим компонентом розвитку інклюзивного туризму, оскільки саме маршрути визначають реальні можливості переміщення, орієнтування та взаємодії туристів з культурними, природними й рекреаційними ресурсами території. У сучасних умовах розвитку туристичної індустрії питання безбар'єрності набуває особливої актуальності, адже охоплює архітектурну адаптацію окремих об'єктів та комплексне планування всієї маршрутної мережі. Забезпечення доступності туристичних маршрутів вимагає системного підходу, який поєднує просторове планування, інженерні рішення, транспортну інфраструктуру, сервісну підготовку та нормативне забезпечення. Саме тому розроблення організаційно-проектної моделі дозволяє структурувати ці процеси та сформувати цілісний інструмент для впровадження безбар'єрного туристичного середовища.

Необхідність створення моделі організаційно-проектних рішень також зумовлена тим, що доступність маршруту не може розглядатися виключно в межах окремих туристичних локацій. Повноцінна інклюзивність передбачає узгодженість усіх елементів маршруту, від транспортних вузлів і точок прибуття до інформаційних засобів та функціональної доступності проміжних і кінцевих об'єктів. Це передбачає участь багатьох суб'єктів: органів місцевого самоврядування, комунальних структур, бізнесу, інституцій культурної спадщини та громадських організацій. В умовах такої багатовимірності модель організаційно-проектних рішень виступає інструментом координації та узгодження дій усіх зацікавлених сторін, забезпечуючи послідовність і ефективність впровадження заходів з інклюзивності.

Крім того, впровадження доступних туристичних маршрутів сприяє розширенню туристичних потоків, формуванню позитивного іміджу території та підвищенню її конкурентоспроможності на національному й міжнародному

ринках. Досвід європейських країн демонструє, що інклюзивні маршрути стимулюють розвиток малого бізнесу, збільшують тривалість перебування туристів та сприяють соціальній інтеграції різних груп населення. В українському контексті, особливо у містах із багатою історико-культурною спадщиною, розроблення такої моделі є елементом модернізації туристичної сфери та важливим кроком до створення комунікативно доступного, безпечного та комфортного міського простору для всіх.

Таким чином, розробка моделі організаційно-проектних рішень для забезпечення доступності туристичних маршрутів є необхідною умовою переходу від фрагментарних інклюзивних ініціатив до системного розвитку інклюзивної туристичної дестинації. Така модель дозволить визначити ключові елементи маршруту, окреслити вимоги до інфраструктури, встановити механізми взаємодії між суб'єктами туристичної діяльності та створити реальну можливість для туристів з особливими потребами безперешкодно відвідувати визначні місця, переміщатися між ними та отримувати якісний туристичний досвід.

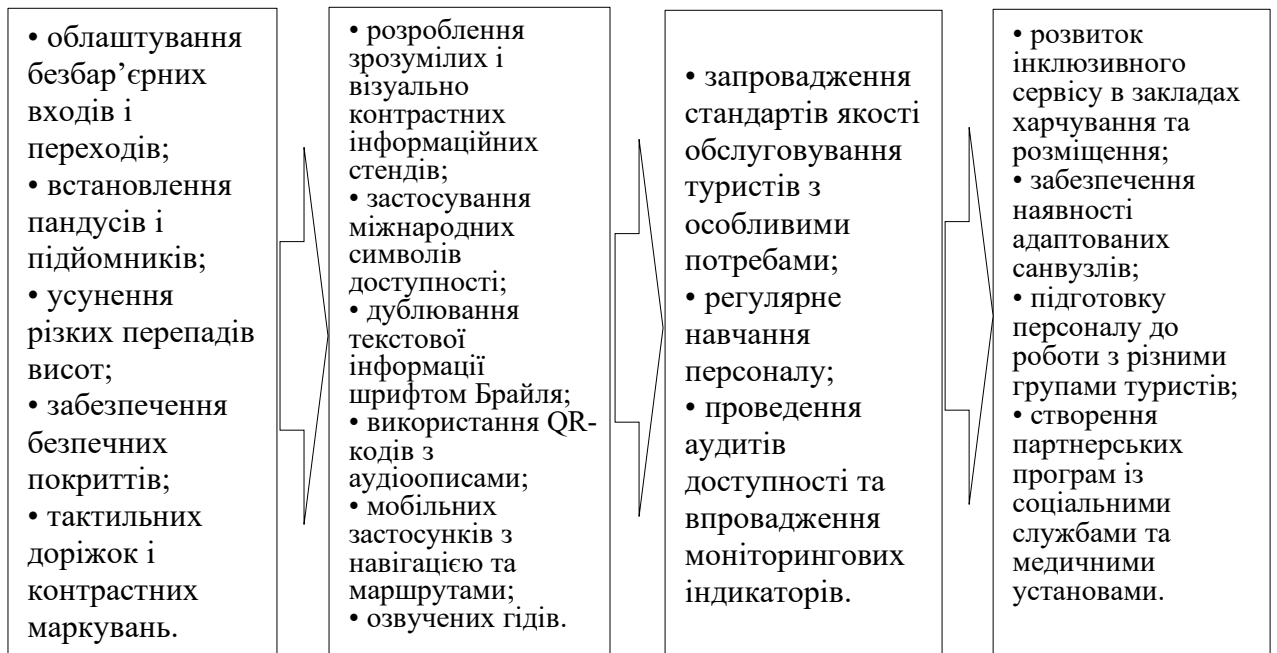

Рисунок 3.2. Модель організаційно-проектних рішень для забезпечення доступності туристичних маршрутів

Джерело: складено автором.

Модель організаційно-проектних рішень для забезпечення доступності туристичних маршрутів ґрунтується на системному та багаторівневому підході до формування інклюзивного туристичного простору. Її основою є інтеграція стратегічного планування, архітектурно-інженерних рішень, сервісної підтримки та управлінських механізмів, що забезпечують рівний доступ до туристичних ресурсів для всіх категорій відвідувачів, включно з особами з інвалідністю та маломобільними групами населення. Модель передбачає послідовну діагностику існуючих маршрутів, ідентифікацію бар'єрів, визначення пріоритетних зон втручання та розроблення адаптаційних заходів, що відповідають принципам універсального дизайну й чинним нормативно-правовим вимогам.

Першим основним компонентом моделі є просторово-інфраструктурний блок, що охоплює адаптацію фізичного середовища туристичних маршрутів. До нього належать: облаштування безбар'єрних входів і переходів, встановлення пандусів і підйомників, усунення різких перепадів висот, забезпечення безпечних покриттів, тактильних доріжок і контрастних маркувань. Важливою складовою є розвиток доступної транспортної інфраструктури, зокрема низькопідлогового громадського транспорту, доступних зупинок та організація логістичних рішень для переміщення туристів з особливими потребами між ключовими об'єктами маршруту. Просторова адаптація має супроводжуватися комплексними інженерними оцінками та відповідати державним будівельним нормам та міжнародним стандартам ISO щодо доступності.

Другий блок моделі становить інформаційно-комунікаційне забезпечення, покликане гарантувати доступність інформації у різних формах сприйняття. Такий підхід включає розроблення зрозумілих і візуально контрастних інформаційних стендів, застосування міжнародних символів доступності, дублювання текстової інформації шрифтом Брайля, використання QR-кодів з аудіоописами, мобільних застосунків з навігацією та маршрутами, озвучених гідів. Інформаційна доступність є критично важливою для осіб із порушеннями

зору, слуху та когнітивними особливостями, тому модель передбачає мультисенсорний підхід до подання інформації.

Організаційно-управлінський блок визначає механізми координації та взаємодії між суб'єктами туристичної діяльності. Його основою є створення міської або регіональної системи управління інклюзивними маршрутами, яка охоплює туристичні організації, органи влади, громадські об'єднання, власників інфраструктурних об'єктів та заклади розміщення. До організаційних рішень входить запровадження стандартів якості обслуговування туристів з особливими потребами, регулярне навчання персоналу, проведення аудитів доступності та впровадження моніторингових індикаторів для оцінки ефективності реалізованих заходів.

Соціально-адаптивний та сервісний блок забезпечує готовність туристичної сфери до прийому осіб з різними типами обмежень. Його зміст включає розвиток інклюзивного сервісу в закладах харчування та розміщення, забезпечення наявності адаптованих санвузлів, підготовку персоналу до роботи з різними групами туристів, створення партнерських програм із соціальними службами та медичними установами. Важливим елементом є формування інклюзивної культури громади, адже доступний маршрут – це як про інфраструктуру так і про толерантне та компетентне соціальне середовище.

Отже, запропонована модель організаційно-проектних рішень представляє собою комплексну рамку, що дозволяє системно підвищувати доступність туристичних маршрутів шляхом поєднання технічних, управлінських та соціальних інновацій. Її впровадження сприятиме формуванню безбар'єрних туристичних дестинацій, розширенню туристичної аудиторії, підвищенню якості сервісів та зміцненню конкурентоспроможності міста як інклюзивного туристичного центру.

3.3. Проєктування адаптованих туристичних продуктів для осіб з інвалідністю

Проєктування адаптованих туристичних продуктів для осіб з інвалідністю є одним із основних напрямів розвитку сучасної туристичної індустрії, яка прагне забезпечити рівний доступ до подорожей та рекреаційних послуг для всіх категорій населення. У світовому контексті інклюзивний туризм розглядається як складова сталого розвитку, що об'єднує соціальні, економічні та етичні аспекти. Він ґрунтується на принципах універсального дизайну, доступності та безбар'єрності, що передбачає адаптацію туристичних маршрутів, сервісів і продуктів відповідно до потреб людей з різними видами інвалідності – опорно-руховими, сенсорними, когнітивними чи психоемоційними порушеннями. Відтак, проєктування адаптованих туристичних продуктів стає завданням інфраструктурної модернізації та комплексним процесом створення комфортного, безпечного та якісного середовища для кожного туриста.

В українських реаліях питання формування адаптованих туристичних продуктів набуває особливої актуальності. Воєнні події призвели до зростання кількості людей з інвалідністю, що, у свою чергу, формує нові соціальні запити та потребує переосмислення підходів до організації туристичних послуг. Одночасно процеси євроінтеграції стимулюють впровадження міжнародних стандартів доступності, включно з рекомендаціями UNWTO, ISO та ДБН. Це відкриває нові можливості для розвитку інклюзивних туристичних практик, але актуалізує проблему нестачі достатньо адаптованої інфраструктури, кваліфікованих кадрів та системного управління інклюзивністю на рівні туристичних дестинацій. Тому, проєктування адаптованих туристичних продуктів має здійснюватися на основі комплексного підходу, який охоплює аналіз потреб цільової групи, оцінювання умов доступності, використання технічних рішень, адаптацію інформаційних матеріалів, застосування цифрових технологій та підготовку персоналу. Успішний адаптований туристичний

продукт – це фізично доступний маршрут чи об'єкт та продумана логістика, сервісна підтримка, інформаційна доступність та психологічно комфортне середовище. Створення таких продуктів сприяє розширенню туристичних можливостей, зміцненню соціальної інтеграції, підвищенню якості життя та формуванню іміджу території як інклюзивної, прогресивної та дружньої до всіх відвідувачів.

Розглянемо пілотний інклюзивний тур «Доступний Луцьк» (одноденний міський маршрут із відвідуванням доступних об'єктів у місті Луцьку. Інклюзивний маршрут містом Луцьк, адаптований для осіб з інвалідністю та може бути включений як готовий туристичний продукт.

Послідовність локацій:

1. Парк імені Лесі Українки
2. Театральна площа
3. Кафедральний собор Святої Трійці
4. Центр туристичної інформації та послуг м. Луцька
5. Вулички Старого міста

Тривалість: 4-5 годин

Формат: пішохідно-транспортний або повністю пішохідний (за потреби – адаптований транспорт).

Цільова аудиторія: маломобільні групи населення (візочники, особи з порушеннями зору/слуху, літні люди).

1. Парк імені Лесі Українки (початок маршруту) має такі інклюзивні умови:

- рівні пішохідні доріжки, зручні для пересування візком;
- велика кількість лавок для відпочинку;
- доступні підходи до водойм;
- навігаційні стенди з контрастними написами;
- можливість використання аудіоописів через QR-коди.

2. Театральна площа має такі інклюзивні умови:

- повністю рівна площа з широким простором;

- можливість зупинок у затінку;
- під'їзні підходи для інвалідних візків;
- доступний огляд фасаду Волинського академічного театру.

3. Кафедральний собор Святої Трійці має такі інклюзивні умови:

- доступний вхід із пандусом;
- широкий внутрішній простір, зручний для пересування;
- аудіоописи інтер'єру;
- можливість сурдоперекладу (за попередньою домовленістю).

4. Центр туристичної інформації та послуг м. Луцька має такі інклюзивні умови:

- можливість отримати аудіогіди й інформаційні матеріали шрифтом Брайля;
- тактильні карти;
- персонал із підготовкою в інклюзивній комунікації.

5. Вулички Старого міста (вул. Кафедральна → вул. Драгоманова → площа Ринок → вул. Лесі Українки). Інклюзивні умови:

- більшість зон мають рівну бруківку або адаптовані проходи;
- історичні об'єкти забезпечені QR-кодами з аудіоописами;
- є зони відпочинку;
- можливість супроводу гіда для осіб із порушеннями зору чи слуху.

Таблиця 3.1. – Логістика інклюзивного маршруту «Доступний Луцьк»

Етап	Відстань	Час	Примітки
Парк – Театральна площа	~1 км	15 хв	рівний маршрут
Театральна площа – Собор Св. Трійці	300 м	5 хв	повністю доступно
Собор – Центр турінформації	350 м	5 хв	безбар'єрні підходи
Центр турінформації – Старе місто	250 м	5 хв	адаптована бруківка

Джерело: сформовано автором.

До переваг маршруту віднесемо його компактність і логічну послідовність, що мінімізує фізичне навантаження для маломобільних груп населення та дозволяє комфортно охопити ключові культурні й історичні

локації Луцька за короткий час. Маршрут включає лише ті об'єкти, які вже мають елементи безбар'єрності або потребують мінімальної адаптації, що робить його реалістичним для практичного впровадження. Важливою перевагою є поєднання рекреаційних, духовних, культурних і пізнавальних компонентів, що дає змогу враховувати різні інтереси гостей і формувати цілісний туристичний досвід. Крім того, використання доступних інформаційних матеріалів (аудіоописи, тактильні елементи, QR-коди) та можливість супроводу підвищують інклюзивність маршруту, роблячи його придатним для широкої аудиторії.

Для економічного обґрунтування доцільності впровадження даного маршруту, проведемо відповідні розрахунки. Прийнемо відповідні припущення, що відображено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2. – Вихідні дані інклюзивного туру «Доступний Луцьк»

Показник	Позначення	Прийняте значення
Кількість груп на рік	$n_{гр}$	80 груп
Середня кількість учасників у групі	$k_{тур}$	8 ос. (5 ос. з інвалідністю + 3 супровідники)
Ціна туру на 1 особу	P	900 грн/особу
Змінні витрати на 1 особу (транспорт, харчування, вхідні квитки, екскурсійне обслуговування, страхування тощо)	V	550 грн/ос.
Річні постійні витрати (маркетинг, адміністрування, амортизація обладнання, навчання персоналу)	F	120 000 грн/р.
Разові інвестиції в адаптацію маршруту та обладнання (навігація, пандуси/помічні засоби, цифрові матеріали, навчання)	I	300 000 грн.

Джерело: розраховано автором.

Розрахунок обсягу реалізації та виручки

Кількість туристів (учасників туру) на рік:

$$N = n_{гр} \cdot k_{тур} = 80 \cdot 8 = 640 \text{ осіб / рік.}$$

Річна виручка від реалізації інклюзивного туру:

$$\text{Виручка} = N \cdot P = 640 \cdot 900 = 576\,000 \text{ грн.}$$

Розрахунок витрат, прибутку та рентабельності

Змінні витрати на рік:

$$\text{Змінні витрати} = N \cdot V = 640 \cdot 550 = 352\,000 \text{ грн.}$$

Маржинальний дохід (валовий прибуток до покриття постійних витрат):

$$M = \text{Виручка} - \text{Змінні витрати} = 576\,000 - 352\,000 = 224\,000 \text{ грн.}$$

Операційний прибуток від реалізації інклюзивного туру:

$$П = M - F = 224\,000 - 120\,000 = 104\,000 \text{ грн/рік.}$$

Рентабельність продажів:

$$R_{\text{прод}} = (П/\text{Виручка}) \cdot 100\% = (104\,000/576\,000) \cdot 100\% \approx 18,1\%$$

Отже, запропонований туристичний продукт забезпечує позитивний фінансовий результат і прийнятний рівень рентабельності.

Розрахунок точки беззбитковості та строку окупності

Точка беззбитковості (у кількості туристів):

$$Q_{\text{беззб}} = F / (P - V) = 120\,000 / (900 - 550) = 120\,000 / 350 \approx 343 \text{ особи.}$$

У перерахунку на кількість груп:

$$n_{\text{гр, беззб}} = Q_{\text{беззб}} / k_{\text{тур}} = 343 / 8 \approx 42,9 \Rightarrow 43 \text{ групи / рік.}$$

Отже, за планових 80 груп/рік тур перевищує точку беззбитковості, що свідчить про фінансову стійкість проєкту.

Строк окупності разових інвестицій у адаптацію:

$$T_{\text{ок}} = ІП = 300\,000 / 104\,000 \approx 2,88 \text{ року.}$$

Тобто інвестиції в проєктування та впровадження адаптованого інклюзивного туру «Доступний Луцьк» можуть окупитися приблизно за 3 роки за умови досягнення запланованих обсягів реалізації.

Запропонований адаптований туристичний продукт «Доступний Луцьк» демонструє економічну доцільність та має позитивний фінансовий результат. Проєкт перевищує точку беззбитковості, забезпечує рентабельність на рівні понад 18% і може окупитися приблизно протягом трьох років. Окрім фінансових вигод, проєкт має значний соціальний ефект, а саме сприяє підвищенню доступності туристичної інфраструктури міста, розширює

туристичні можливості для осіб з інвалідністю та формує імідж Луцька як інклюзивної дестинації.

Застосувавши метод експертних оцінок, проаналізуємо доступність етапів інклюзивного туру «Доступний Луцьк» (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3. – Доступність етапів інклюзивного туру «Доступний Луцьк»

Етап маршруту	Основні характеристики	Елементи доступності	Рівень (1-5) відповідності
Парк ім. Лесі Українки	Просторі алеї, рівне покриття, рекреаційна зона	Рівні доріжки, лавки, навігація, можливість супроводу	5
Театральна площа	Центральна площа, культурний простір міста	Рівне покриття, доступний рух, простір для груп	4
Кафедральний собор Святої Трійці	Релігійна та архітектурна пам'ятка XVIII ст.	Пандус, широкий вхід, аудіоописи	4
Центр туристичної інформації	Інформаційний центр міста	Пандус, аудіогіди, шрифт Брайля, тактильні карти	5
Вулички Старого міста	Історична частина Луцька з архітектурними об'єктами	Адаптована бруківка, місця відпочинку, QR-коди	4

Джерело: складено автором.

Представлені етапи туристичного маршруту м. Луцьк відображають ступінь відповідності основних локацій вимогам інклюзивного середовища та комфортного пересування для осіб з інвалідністю. Зіставлення характеристик кожного етапу демонструє, наскільки інфраструктура міста враховує потреби маломобільних груп населення та чи створено необхідні умови для безперешкодного доступу до культурних, рекреаційних і духовних об'єктів. Аналіз маршруту дозволяє виявити не лише сильні сторони — такі як наявність пандусів, рівних пішохідних покриттів, інформаційної підтримки чи адаптованих просторів, але й окреслити потенційні проблемні зони, що потребують додаткової модернізації.

Оцінювання доступності в межах маршруту надає підґрунтя для формування подальших практичних рекомендацій щодо удосконалення міської туристичної інфраструктури. Наприклад, високі показники доступності в Парку імені Лесі Українки чи Центрі туристичної інформації свідчать про їх

готовність приймати туристів з інвалідністю, тоді як окремі об'єкти історичного середовища, зокрема вулички Старого міста, демонструють потребу в удосконаленні покриття або покращенні навігації. Таким чином, розглянуті етапи маршруту відображають реальний стан інклюзивності туристичного простору Луцька та виконують роль доказової бази для планування його подальшого розвитку у напрямі створення повноцінного безбар'єрного середовища.

Проведене дослідження адаптованого туристичного маршруту м. Луцьк дало змогу комплексно оцінити рівень інклюзивності основних локацій міста та визначити їхню відповідність потребам осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Аналіз маршруту, що включає парк імені Лесі Українки, Театральну площу, Кафедральний собор Святої Трійці, Центр туристичної інформації та вулички Старого міста, засвідчив, що Луцьк має значний туристичний потенціал у сфері інклюзивного туризму й уже володіє рядом добре адаптованих просторів. Однак результати оцінювання також виявили окремі інфраструктурні та інформаційні недоліки, що потребують подальшої модернізації, зокрема в історичній частині міста.

Створення такого маршруту сприяє популяризації безбар'єрних подорожей, розширює туристичні можливості для людей з інвалідністю та підсилює конкурентоспроможність міста як інклюзивної дестинації. Запропонований маршрут може слугувати основою для майбутніх туристичних продуктів, а результати аналізу – для формування цільових програм розвитку безбар'єрної інфраструктури. Таким чином, дослідження підтверджує важливість стратегічного підходу до планування інклюзивного простору та підкреслює необхідність подальших інвестицій у створення комфортних, доступних і безпечних умов для всіх категорій гостей міста Луцька.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У ході дослідження проаналізовано теоретичні засади інклюзивного та безбар'єрного туризму, що дало змогу визначити його сутність як соціально орієнтованої форми туристичної діяльності, спрямованої на забезпечення рівного доступу до подорожей для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Розглянуто принципи, серед яких універсальний дизайн, адаптивність інфраструктури, безпечність, інформативність, сервісна доступність та недискримінація. Узагальнено сучасні тенденції розвитку, які засвідчили посилення глобальної уваги до інклюзивності, інтеграцію цифрових технологій у процес створення безбар'єрних туристичних продуктів, активне впровадження міжнародних стандартів, а також зростання ролі державної політики й місцевих громад у формуванні комфортного середовища для туристів із особливими потребами.

Досліджено нормативно-правове забезпечення доступності туристичних послуг в Україні та країнах ЄС, що дало можливість простежити ступінь гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами інклюзивності. Проаналізовано ключові міжнародні документи (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, стандарти ISO 21902:2022, Європейська стратегія щодо інвалідності) та українські нормативні акти, які регулюють питання безбар'єрності у сфері туризму, транспорту та будівництва. Це дозволило визначити ступінь відповідності законодавчих вимог і виявити напрями, де необхідне подальше вдосконалення нормативної бази.

Оцінено фактичний стан доступності туристичної інфраструктури для людей з обмеженими можливостями, що дало змогу виявити основні бар'єри: фізичні (відсутність пандусів, нерівні покриття), інформаційні (нестача аудіо- та тактильних матеріалів), сервісні (недостатня підготовка персоналу) та організаційні. Аналіз засвідчив нерівномірність розвитку безбар'єрного середовища, зокрема у містах із великою часткою історичної забудови.

Визначено кращі міжнародні практики інклюзивного туризму, зокрема досвід країн Скандинавії, Німеччини, Іспанії та Великої Британії, де активно застосовуються принципи універсального дизайну, цифрові навігаційні рішення, стандартизовані системи оцінювання доступності та спеціалізовані маршрути. Окрему увагу приділено можливостям адаптації цих практик в Україні з урахуванням нормативних, інфраструктурних та фінансових умов.

Розроблено практичні організаційно-проектні рішення щодо підвищення доступності туристичних дестинацій, серед яких: створення адаптованих маршрутів, уніфікація інклюзивних стандартів, модернізація інфраструктури, удосконалення інформаційного супроводу, підготовка персоналу та впровадження цифрових інструментів підтримки туристів з інвалідністю. Запропоновані рішення спрямовані на формування цілісної доступної туристичної екосистеми та можуть бути впроваджені у практику органів місцевого самоврядування, туристичних підприємств і громадських організацій.

Інклюзивний туризм є важливою складовою сталого розвитку, соціальної інтеграції та євроінтеграційної політики України. Розроблені у роботі практичні рекомендації, моделі та організаційно-проектні рішення можуть бути використані туристичними підприємствами, органами місцевої влади та громадами для формування доступних туристичних продуктів, підвищення конкурентоспроможності територій та створення комфортного середовища для всіх категорій гостей. Отримані результати також мають значну прикладну цінність для подальшої підготовки фахівців галузі туризму, розвитку регіональних програм інклюзивності та планування інноваційних туристичних проєктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барвінок Н.В. (2022) Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип. 18 (2). С. 206-217. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12643> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Бейдик О.О., Ільїн Л.В., Топалова О.І. (2017) Адаптивний туризм в Україні: картографічне та структурно-логічне моделювання. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Видання третє / за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. Луцьк: ІВВ ЛНТУ. С. 44-57.
3. Бейдик О.О., Мельничук А.Л., Топалова О.І. (2016) Адаптивний туризм: суспільно-географічні підходи до дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Географічні науки. Вип. 3. С. 51-61.
4. Божко Л.Д., Зайцева Л.М. Модернізація туристичної галузі в контексті стрімкого розвитку цифрової економіки. URL: <http://webcache.googleusercontent.com> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. (2022) Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України і умовах війни. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна. Випуск 62. URL: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6214> (дата звернення: 22.08.2025).
6. Брич В., Галиш Н. (2020) Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. Том 30. № 4. С. 23-30.
7. Головне управління статистики у Волинській області. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.10.2025).
8. Голод А.П., Феленчак Ю.Б., Підвальна О.Г. (2021) Соціальний туризм: сутність, структура та інноваційні напрями розвитку. *Науковий погляд: економіка та управління*. 3 (73) С. 39-44.
9. Дворська І. (2022) Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? *liga.net*. URL:

<https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (дата звернення: 3.10.2025).

10. Державна служба статистики України. Соціальний захист населення України: статистичний збірник. Київ: Держстат України, 2024. 218 с.

11. Державна служба статистики. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm (дата звернення: 22.09.2025)

12. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2025).

13. Дехтяр Н.А. (2021) Світовий ринок туристичних послуг і пріоритети розвитку туризму в Україні. Монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. 470 с.

14. Дутка Г., Савіцька О., Савіцька Н. (2019) Кластерний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності: регіональний аспект. *Економічний аналіз*. 29 (1). С. 114-125.

15. Європейські мережі доступного туризму ENAT. URL: https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.mission_statement (дата звернення: 10.09.2025).

16. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. (2022) Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. № 2022-41-14

17. Ільїна О.В., Мар'юсик А.Ф. Оцінка доступності історико-культурних об'єктів та закладів розміщення міста Луцька для людей з особливими потребами. Перспективи розвитку індустрії туризму і гостинності в Україні і світі: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 13–14 вересня 2024 р.). Луцьк: ЛНТУ. С. 80-83.

18. Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю. Офіційний вебпортал Фонду соціального захисту людей з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/inklyuzivniy-turizm-dlya-osib-z-invalidnistyu> (дата звернення: 10.10.2025).

19. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. Київ., 2018. URL: <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf> (дата звернення: 17.10.2025)

20. Інновації, гостинність, туризм: наука, освіта, практика: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів і студентів з міжнародною участю (18 травня 2023 р., м. Львів). Львів: ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2023. 538 с.

21. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 року № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

22. Нагаєвщук А., Лептуга І. Туризм для всіх – це не лише пандуси. Як зробити туристичне місце доступним, 2020. URL: <https://shorturl.at/eiKLV> (дата звернення: 10.10.2025).

23. Національна Стратегія із створення без бар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. № 366-2021-р затверджена 14.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#n10> (дата звернення: 10.09.2025).

24. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. (2022) Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. Вип. 1(26). С. 55-68. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf> (дата звернення: 22.09.2025).

25. Мальська М.П. (2018) Адаптація підприємств індустрії гостинності до вимог зовнішнього середовища. *Економіка. Управління. Інновації*. Серія: Економічні науки. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2018_1_12 (дата звернення: 22.08.2025).

26. Матвійчук Л.Ю., Чепурда Л.М. (2020) Формування доступного середовища інклюзивного туризму. *Економічний форум*. № 2. С. 74-80

27. Міністерство соціальної політики України. Статистичні дані про чисельність осіб з інвалідністю (2019-2024 рр.). URL: <https://www.msp.gov.ua>.

28. Особливості туризму в умовах воєнного стану. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1543/1484> (дата звернення: 22.08.2025).

29. Парубець О. М., Дмитришин Б. Ю. (2022) Інноваційні підходи до

розвитку туризму для осіб з обмеженими можливостями в Україні. *Економіка та держава*. № 11. С. 73-78.

30. Попович Т., Грицишин А. (2024) Кореляція доступного та сталого туризму в контексті безбар'єрності: матеріали XVIII міжнародної наукової конференції. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, С. 60-65.

31. Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І., Живко З. Б., Лісовський І. В. (2020) Теоретичний базис стратегічної адаптації системи менеджменту туристичних підприємств до трансформаційних процесів зовнішнього середовища. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. № 6. С. 194-198.

32. Сироїд М.П. Проблеми розвитку туризму в Україні у контексті сталого розвитку. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/01/388.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).

33. Скільки людей з інвалідністю в Україні на початок року. - Аналітичний портал «Skilky-skilky.info», 2024. URL: <https://skilky-skilky.info/kilkist-osib-z-invalidnistiu-na-pochatok-roku>.

34. Смочко Н.М., Лужанська Т.Ю., Молнар-Бабіля Д.І. (2022) Роль туристично-інформаційних центрів у стратегічному розвитку регіону. *Економічний форум*. Вип. 1. 11-20. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-1-2> (дата звернення: 22.10.2025).

35. Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (27-29 жовтня 2021 р.). Львів: ЛТЕУ, 2021. 202 с.

36. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України: монографія / Наталія Павліха, Ірина Цимбалюк, Анастасія Савчук. Луцьк: Вежа-Друк, 2022.

37. Суспільне культура. «Укрзалізниця» запустила мапу безбар'єрності вокзалів: що там є. URL: <https://suspilne.media/culture/829029-ukrzaliznica-zapustila-mapu-bezbarernosti-vokzaliv-so-tam-e/> (дата звернення: 22.10.2025).

38. Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції, м. Харків. Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, 2020. 232 с.

39.Тарасова В.В. та ін. (2021) Географія туризму. Екологічний туризм : підручник. Житомир: ЖНАЕУ. 252 с.

40.Територіальний розвиток і регіональна політика. Стратегування регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації: наукова доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 141 с.

41.Ткач У. (2019) Сталий розвиток туристичної сфери регіону: теоретичний базис та умови становлення. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*: Всеукраїнський науковий журнал. № 3. С. 67-74.

42.Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. (2019) Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 191-199.

195. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27) (дата звернення: 10.09.2025).

43.Туризм в Україні: минуле, сьогодення та майбутнє. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/tourism-ukraine-past-present-futureentdecke-net-dmc-gmbh> (дата звернення: 22.08.2025).

44.Туризм та креативні індустрії: сучасні виклики : зб. наук. праць II Міжнар. наук.-практ. конф., 28 квіт. 2023 р. Дніпро: Біла К. О., 2023. 212 с.

45.У МОЗ розповіли, скільки людей в Україні отримали інвалідність у 2023 році. Корреспондент.net, 2023. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4725128-v-moz-skazaly-skilky-luidei-v-ukraini-otrymaly-invalidnist-u-2023-u>.

46.Цимбалюк І.О. (2019) Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк : Вежа-Друк. 340 с.

47.Чаркіна Т.Ю., Зайцева В.М., Пікуліна О.В., Реукова А.О. (2022) Сучасні тренди розвитку та нові напрями туристичної індустрії. *Агросвіт*. № 3. С. 12-17.

48.Юхновська Ю.О., Риженко О.М., Омельчак Г.В. Напрями формування безбар'єрного середовища в туризмі для людей з інвалідністю: теоретичні

аспекти. URL: <http://pte.diit.edu.ua/article/view/300234/293134> (дата звернення: 3.10.2025).

49. Яка кількість людей з інвалідністю в Україні у 2024 році. – Fakty.com.ua, 22 жовтня 2024. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20241022-yaka-kilkist-lyudej-z-invalidnistyu-v-ukrayini-u-2024-roczy>.

50. European Commission. Accessible Tourism in Europe: Trends, Opportunities and Challenges. Brussels: European Commission, 2022. 85 p.

51. World Tourism Organization (UNWTO). Manual on Accessible Tourism for All: Principles, Tools and Best Practices. Madrid: UNWTO, 2021. 196 p.